...థములు ప్ర
...వమాలయొక్క
యుద్దేశ్యము. ఇందు సంవత్సరమునకు రమారమి 1600 పు
టలుగల స్వతంత్రమైన గ్రంథములు ప్రచురింపఁబడును.

2. కొందఱు తలచునట్లు ఇది మాసపత్రిక కాదు. ఇందు దేశదేశముల చరిత్రములును, పదార్థవిజ్ఞాన, రసాయన, జీవ, వృక్ష, మొదలగు ప్రకృతిశాస్త్రములును, దేశోపకారులగు కొందఱు మహనీయుల చరిత్రములును, ఇంగ్లీషునందలి ఉద్గ్రంథముల భాషాంతరీకరణములును మాత్రము ప్రచురింపఁబడును. చరిత్రానుసారములగు కల్పిత కథలు Historical Novels కూడ ప్రచురింపఁబడును.

3. ఈ గ్రంథమాలలో నిదివఱకు అచ్చువేయఁబడిన గ్రంథముల నన్నిటిని కొనుచు, నికముందు సంవత్సరమునకు నాలుగు చొప్పున ప్రచురింపఁబడు గ్రంథముల నన్నిటినిగొనుటకు నొప్పుకొనువారు శాశ్వతపు చందాదారులు.

4. శాశ్వతపు చందాదారులకు ఈ గ్రంథమాలలోని గ్రంథములన్నియు అర్ధ వెలల కియ్యఁబడును. సంవత్సరము ఒక్కంటికి 1600 పుటలకంటె నెక్కువ పుటలుగల గ్రంథములు మేము ప్రచురించము చందాదారులకు సంవత్సరమునకు రూ. 4-0-0 కంటె నెక్కుడు కర్చు కానేరదు.

	సంయుక్త (...)	... 0	
5	...హమ్మదీయ మహా యుగము (దేశచరిత్రము	... 1	1
	పదార్థవిజ్ఞానశాస్త్రము (శాస్త్రగ్రంధము)	... 1	
7.	రసాయనశాస్త్రము (శాస్త్రగ్రంధము)	... 1	4
8.	ఆంధ్రుల చరిత్రము 1 భా.* (దేశచరిత్రము)	... 1	4
9.	విమలాదేవి (నవల) ...	... 1	2
10.	కలరా (శాస్త్రగ్రంధము) ...	... 0	6
11.	జంతుశాస్త్రము (శాస్త్రగ్రంధము)	... 0	9
12.	వృక్షశాస్త్రము (శాస్త్రగ్రంధము)	... 0	7
13.	శారీరశాస్త్రము (శాస్త్రగ్రంధము)	... 0	11
14.	భౌతికశాస్త్ర ప్రథమపాఠములు (శాస్త్రగ్రంధము)	0	12
	స్వీయచరిత్రము 1 భా. (జీవితచరిత్ర)	... 1	8
	భౌతికశాస్త్రము * (శాస్త్రగ్రంధము)	... 1	8
17.	ఢిల్లీదర్బారు (దేశచరిత్ర) ...	... 1	8
18.	ఆంధ్రులచరిత్రము 2 భా. (దేశచరిత్ర)	... 1	8
19.	చంద్రగుప్త చక్రవర్తి (జీవితచరిత్ర)	... 0	12
20.	చలిజ్వరము (శాస్త్రగ్రంధము)	... 0	7
21.	అర్థశాస్త్రము 1 సం. (శాస్త్రగ్రంధము)	... 1	8
22.	మహాపురుషుల జీవితచరిత్రము (జీవితచరిత్రము) ...	1	4
	వ్యవసాయశాస్త్రము 1 భా. (శాస్త్రగ్రంధము) ...	1	4
	డిటో 2-వ భా. (శాస్త్రగ్రంధము) ...	1	2
	రాయచూరు యుద్ధము (నవల)	... 1	4
26.	అర్థశాస్త్రము 2 సం. (శాస్త్రగ్రంధము)	... 1	4
27.	విజయనగర సామ్రాజ్యము (నవల)	... 1	4
28.	పాతాళభైరవి (నవల) ...	... 1	4
	స్వీయచరిత్ర 2 భా. (జీవితచరిత్ర)	... 1	10

* పుస్తకములు ప్రస్తుతము నిలువలో లేవు

ప్రకటితమైన గ్రంథములు. ౪

ము లింకను * (జీవితచరిత్ర) ...

మహాయుగము (దేశచరిత్రము) ... 1

కము * (శాస్త్ర ... పం...

తే భరింపవలయును.

6. వెనుకటి పుస్తకముల నన్నిటిని గొను చంద లుప్రవేశరుసు మియ్యనక్కరలేదు. వెనుకటి పుస్తక ల నన్నిటిని ఒక్కసారి కొనలేనివారు రు 3-0-0 ల వెల ల పుస్తకములు మొట్టమొదట కొనిన జాలును. మిగతా స్తకములు తరువాత తెప్పించుకొనవచ్చును.

7. వెనుకటి పుస్తకములు అక్కరలేనివారు ప్రవేశ రుసుముక్రింద రు 1-0-0 చెల్లించవలెను.

8. చందాదారులు మాప్రచురములలోని గ్రంథ చందాదారుల పేరు ఒక్కటికన్న నెక్కున పొంద లేరు.

9. గ్రంథమాలలోని గ్రంథములన్నియు నునుపైన దళసరి కాగితములమీద ముద్రింపఁబడును. అనేక చక్కనిపట ములతో నొప్పుచుండును. క్యాలికో బైండు చేయఁబడును. సరస మైన వచనశైలిని కలిగియుండును. ఇట్లు సర్వాంగ సుందరమ చౌకవెలకు దొరకు గ్రంథములు తెలుఁగుభాషలో వసు

కే. వి. లక్ష్మణరావు, ఎం. ఏ.

సంపాదకుడు.

ఆ. లక్ష్మీపతి, బి. ఏ., ఎం. బి., సి. ఎం.

మేనేజరు.

మవుంటురోడ్డు, మద్రాస

దు. రాఘవచంద్రయ్యచౌదరి.

THE VIJNANA CHANDRIKA SERIES

EDITED BY

K. V. LAKSHMANA RAO, M. A.,

విజ్ఞాన చంద్రికా గ్రంథమాల

విజయనగర సామ్రాజ్యము

ఇది

దుగ్గిరాల - రాఘవచంద్రయ్య చౌదరిగారిచే

రచింపఁబడినది.

విజ్ఞానచంద్రికా మండలి వారిచే

ప్రకటితము.

చింతాద్రిపేట

మద్రాసు.

౧౯౧౪

1914.

సర్వస్వామ్యసంకలితము] [వెల 1-4-0

కృతి సమర్పణము

అత్యంత ప్రేమతో నన్నుం బెంచి సకల విద్యాబుద్ధులం గరపిన

మత్ప్రియజనకుఁడు

మ-రా-శ్రీ దుగ్గిరాల పురుషోత్తముగారికిని

ప్రియజనని

శ్రీ పుల్లమాంబగారికిని

ఈ కృతిని

భక్తితో సమర్పించుకొనుచున్నాఁడ.

ఇట్లు

విధేయుఁడు

గ్రంథకర్త

విషయసూచిక

తప్పొప్పుల పట్టిక

పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
16	14	ప్రస్థితస్యోత్తరాణాం	ప్రస్థితస్యోత్తరాశాం
50	14	ఈ మాధవిని మంటపము	ఈ మాధవీమంటపము
58	2	తత్ప్రియ	త్వత్ప్రియ
58	14	కొదఁవ	కొదవ
62	8	కనులకు	కనులను
82	8	ఇదిగో !	అదిగో !
88	8	అధిషించెను	అధిష్ఠించెను
92	8	శిశిఋతువు	శిశిరఋతువు
98	14	బహిప్రపంచము	బహిఃప్రపంచము
108	8	కుంకమరాగ	కుంకుమరాగ
115	20	బిక్షుకుఁడు	భిక్షుకుఁడు
124	8	రోజనమగ్నమై	రోచనామగ్నపై
142	19	అంకకములలో	అంగకములలో
148	1	చిత్రపలకము	చిత్రఫలకము
194	4	నసించునని	నశించునని
216	18	మహమ్మదీయనవాబుల	మహమ్మదీయపాలకుల
278	8	రణశిక్షుకులుఁలగు	రణశ్లాఘకులుఁలగు
306	5	యాతురఁబడు	యాతురపడు

ఇందలి కథను మ-రా-శ్రీ కే. వి. లక్ష్మణరావు పంతులుగారి మహమ్మదీయ మహాయుగమునుండి స్వీకరించితిని. కావున శ్రీపంతులుగారి సాయము నొకపరి యిచ్చట సంస్మరించుట నాకుం గర్తవ్యము. ఈ గ్రంథమును శీఘ్రముగను, శుద్ధముగను, అచ్చువేయించిన హెచ్. వి. కృష్ణ అండు కో వారికిని అందందు మార్పులం జేసి వన్నె బెట్టిన శ్రీయుత ఆచంట లక్ష్మీపతి బి. ఏ., ఎం. బి., సి. ఎం., గారికిని నాకృతజ్ఞతావందనములు.

మండలివారీ గ్రంథమును చిరకాలముక్రిందనే ప్రకటింప నిశ్చయించిరి. అయినను నాకుం దగిన సావకాశము గల్గమిం జేసియు శరీరస్వాస్థ్యములేమి మొదలగు మఱికొన్నియనివార్యములగు ఆటంకముల వలనను మండలివారికిని ఆంధ్రపాఠకప్రపంచమునకును ఆశాభంగము కల్గించితిని. నేంజేసిన యాలస్యమునకెల్ల నోర్చినమండలివారి యౌదార్యము, శాంతము ప్రశంసనీయములు. పాఠకమహాశయులీ యాలస్యమును మన్నింతురుగాక. గుణదోషనిర్ణయమునకుం బ్రాజ్ఞలోకము శరణ్యము.

ఆపరితోషా ద్విదుషాం నసాధుమన్యే ప్రయోగవిజ్ఞానం
బలవదపి శిక్షితానా మాత్మన్యప్రత్యయం చేతః (కాళిదాసు)

బాలసరస్వతీపుస్తక
భాండాగారము
అంగలూరు
19-9-14.

ఇట్లు
విధేయుఁడు
దుగ్గిరాల- రాఘవచంద్రయ్య చౌదరి.

సంపాదకీయ భూమిక

ఇది ౧౯౧౩-వ సంవత్సరపు బహుమతి పరీక్షలో రు. ౫౦౦ ల బహుమతిగన్న నవల. దీని నిదివరలోఁ గొంత కాలము క్రిందటనే ప్రచురింపఁదలఁచితిమి కాని గ్రంథకర్తగారు పీఠికలో సూచించిన కొన్ని కారణములచే నింతవఱకుఁ జందాదారుల కందఁ జేయఁజాలమైతిమి.

ఆ సంవత్సరపు బహుమతి పరీక్ష కంపఁబడిన 'పది గ్రంథములలో నీ గ్రంథముయొక్క యాధిక్యతను దీనిని బఠించిన చదువరు లెఱుఁగఁగలరు. తాము నిర్మించిన చిత్తరువులకుఁ దక్కినవారు చక్కఁగాఁ బ్రాణమును బోయలేకుండుటయు నీ గ్రంథకర్త తన కల్పనాచాతుర్యముచేఁ దానిని సజీవముగాఁ జేయుటయు నందలి రహస్యము. ఐనను బరీక్షకు లీ గ్రంథము నందు సుగుణములని యెంచిన కొన్ని యంశములను సంక్షేపముగా నిందుదాహరించెదము.

i. విజయనగర సామ్రాజ్యనాశనము కథాసారమైనను గ్రంథకర్తచేతులలో నీ సామ్రాజ్యముయొక్క వైభవము మిక్కిలిచక్కఁగను, స్పష్టముగను ప్రకాశించుచున్నది. ఇందలి కల్పనాచాతుర్యము పటుత్వమును, గాంభీర్యమును గలిగి చదువరులకానందమును, పరవశతను దుదవఱకుఁ గలిగింపఁగలదు. మహమ్మదీయచక్రవర్తులు బహిరంగముగ యుద్ధమునకు రాక జిత్తులచే నీ సామ్రాజ్యమును నశింపఁజేయఁ బ్రయత్నించుటయే హిందూసామ్రాజ్యముయొక్క ప్రతిభావిశేషమును వేయిరెట్లు హెచ్చించుచున్నది.

ii. గ్రంథకర్తయొక్క వచనరచన మృదుమధురమై, ప్రౌఢమై, స్వాభావికమైన ప్రవాహముఁగలదై, కొండలంతటి లోపములనుగూడ సొక్కకతరి నలుసులవలెఁ జేయుచున్నది.

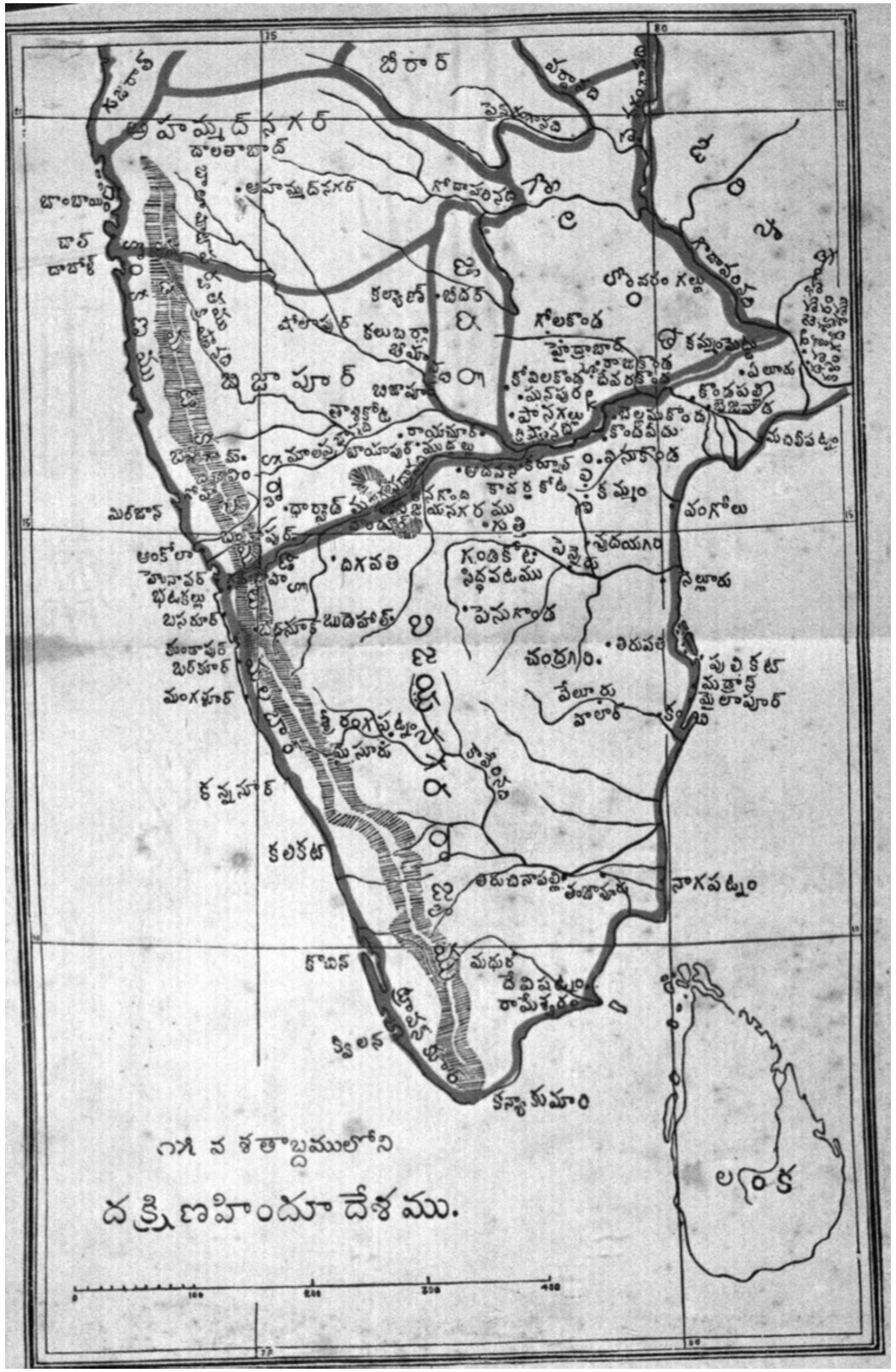
iii. ఇందలి వర్ణనలు స్వాభావికములై, ఆయాపాత్రముల కనుగుణములుగా నున్నవి. రామరాజు బహుశౌర్యశాలియు, న్యాయమూర్తియునగు చక్రవర్తి. ఇతని కాత్మవిశ్వాసము హెచ్చు. కౌటిల్యము తెలియదు. స్వామిద్రోహులగు, ఆదిల్ శాహా చక్రధరులు త్రవ్వుగోతులను బుద్ధిసాగరుఁడు చూపించినను లక్ష్యపెట్టక, కన్నులుమూసికొని వానిలోఁ దుమికెను. తుదకతఁడు తనలోపములనుగనుఁగొని మిక్కిలి పశ్చాత్తాపపడుచు తన్నుఁదాను నిందించుకొను వాక్యములు పలుమారు పఠింపఁదగినవి.

బుద్ధిసాగరుని నీతియు, నిరుపమానరాజభక్తియు నెంతయు శ్లాఘాపాత్రములు. స్వర్ణకుమారీ జగన్మోహినులు రూపరేఖాలావణ్యాతిశయములును విద్యాబుద్ధులునుగల యాకాలపు హిందూనారీమణులు. వీరుతమభర్తలు వలదన్నను వారితో యుద్ధరంగమున కరుగుట వారిపాతివ్రత్యమును శూరత్వమును జాటుచున్నది. ఆకాలపువీరగుణములన్నియు విజయసింహునియందు మూర్తీభవించియున్నవని చెప్పవచ్చును.

ఈ గ్రంథమునందలి చరిత్రాంశములను సుబోధకములుగ జేయుటకుఁగాను గొన్ని పటముల నందందిమిడ్చితిమి. మఱి కొన్ని రంగుపటములను బాత్రోచితముగఁ జిత్రింపఁ బ్రయత్నించితిమి. కాని ప్రస్తుతము మన దేశమునందు సంక్షోభముఁ గలిగించుచున్న మహాయుద్ధమువలన గలిగిన యాటంకముల చేతవలనుపడినదిగాదు. అందుల కెంతయుఁ జింతిలుచున్నాము.

చింతాద్రిపేట,
5-10-14.

ఇట్లు
సంపాదకుఁడు.

౧౭ వ శతాబ్దములోని

దక్షిణహిందూ దేశము.

విజయనగర సామ్రాజ్యము

మొదటి ప్రకరణము

" Breathes there the man, with soul so dead,
Who never to himself hath said,
This is my own, my native land,
....

Sir Walter Scott.

యోగి

మనమున్న యీశతాబ్దమిరువదియవది. కాని యిపుడు మన మొకసారి 16-వ శతాబ్దము వంకఁ జూడవలసియున్నది. కాల మొక తీరుగానుండదు. అది చక్రమువంటిది. క్రిందు మీఁదగును, మీఁదు క్రిందగును. ఆకాలమునఁ బ్రస్తుతము హాంపీ విరూపాక్షమనుచోట జగద్విఖ్యాతమగు నగర మొకఁటికలదు. అది విజయనగరము. తుంగభద్రాస్రవంతీ తుంగతరంగ మాలికా ధౌతోత్తరభాగము. తన్నగర రక్షణమునకుఁగాను బరమేశ్వరుండు నిర్మించిన యత్యున్నత కుడ్యజాలములో యన నొప్పు కొండగుట్ట లాపట్టనపుఁ బూర్వదక్షిణ పశ్చిమ భాగముల వెలయుచుండెను. ఇట్లు స్వాభావిక సృష్టిసౌభాగ్య రాసు లయిన యాపర్వతములలో నొకచోట నిక్కటి యెత్తయిన

ప్రదేశ మొకటుండెను. ఆప్రదేశము సకలవిధ లతాసంకులమై నానావిధ తరు సంతతులచే నొప్పారుచుఁ జూపఱకు నానంద దాయకముగానుండెను. అందొక విశాలమగు నుటజముకలదు. అందు మునులుందురు. అది ప్రకృతము శ్రీధరుఁడను నొక యోగి సత్తముని యధికారమున నుండెను.

ఆయుటజమునకుఁ గొంతదూరమున, దాని యావరణముననే, చిన్నమండప మొకఁటుండెను. దానిపైఁ గృష్ణాజినము పఱచియుండెను. అందు మన శ్రీధరుఁడు చేతనొక వీణను గైకొని పాడుచుండెను. అపుడపుడే తూర్పు తెల్లవారెను. ప్రపంచమెల్ల నిశ్చలమై మందసమీర సౌరభ సౌభాగ్య విభాసురముగాఁ దోచుచుండెను. నిర్భయముగా హరిణకిశోరము లతని ప్రక్కలఁ దృణాంకురములం గొఱుకుచు బహువిధముల గంతులిడఁ జొచ్చెను.

అతఁడు కనులు మూసికొని పాడుచుండెను. ఆగీత మమరలోక విలాసినీ ప్రస్తుతి పాత్రము. మధురము,అన్యదుర్లభము. ఆగానసారస్య సౌభాగ్యము చవిఁగొన్నవారికిని, అప్పటి యా ప్రకృతి నిశ్చలభావమును నైర్మల్యమును గన్నవారికిని, ప్రపంచమెల్ల నతని యలోక సామాన్య, సుభగ, సంగీత సారస్యమును గ్రోలుచుఁ దన్మయావస్థం జెందెనని తోఁపకపోదు. కాని, యామృదుమధురగానముతోఁబోల్చి చూడఁగోరిరో లేక తనకంటె నధికుఁడను విచారముననో చెప్పఁజాలముకాని,

కోకిల మాత్ర మప్పుడప్పుడు 'కూ'యని పాడకమానినదికాదు. అతఁడింకను బాడుచుండెను. అతని కను లర్ధనిమీలితములై చలించుచుండెను. మొగము పరమానందమును సూచించుచుండెను. శాంతభావము, తృప్తి, నైర్మల్యము తప్ప, మఱొక వికార మందుఁ గన్పట్టుటలేదు.

అతఁడా వీణెను గ్రిందనుంచెను. ఆ మొగమింకను శాంత భావమును బ్రస్ఫుటము సేయుచుండెను. ఆకను లింకను హర్ష ప్రపూర్ణములై తోఁచుచుండెను. ఒక నిముసమతఁ డటు నిటు చూచెను. అంత నతనికిఁ గృతపరిచయమగు మానవ విగ్రహ మొకటి కన్పట్టెను.

ఆ యుటజమునకు దారులు పెక్కులు గలవు. అందు పెక్కుదారులు రహస్యములయినవి. వాని నితరులెఱుఁగరు. అతని మిత్రులు కొందఱు మాత్ర మెఱుఁగుదురు. ప్రస్తుత మీ పురుషుఁడందొక త్రోవనుండివచ్చెను.

అతనింజూడఁగనే మన శ్రీధరునిహృదయము కుముదినీ మనోహరుంగాచిన కల్వయుంబోలె వికాసవంత మాయెను. తోడనే యతఁడు "ఓహో! బుద్ధిసాగరా! ఎన్ని నాళ్లకుదర్శన మిచ్చితివి? మామీఁద దయరాలేదు గాఁబోలును?" అని యెను.

బుద్ధి:-అవును, చిరకాలమే యైనది. మీయజ్ఞ యాగాదులన్నియు నిర్విఘ్నముగా సాగుచున్నవా?

శ్రీధ:-మా యజ్ఞ యాగాదికష్టములమాట కేమిలే! సుస్థిరమగు విజయనగర సామ్రాజ్యలక్ష్మికి మీవంటి మంత్రులును, రామరాజువంటి చక్రవర్తులును గలుగ, మాకొంట్లకు భయమేమి? కాని, మీరాజ్య కార్యములెట్లు సాగుచున్నవి?

బుద్ధిసాగరుఁడు తలకొంచెమువంచెను. అతని మొగము సరిగాఁ గనఁబడుటలేదు. కాని, యతని మొగమున నెంత చూచినను మార్పేమియుఁ గాన వచ్చుటలేదు.

"రాజ్యకార్యములంగూర్చియే నీతో నిప్పుడు మాట లాడవచ్చితిని. కొంచెము కాలము మనము మాటలాడవలసి యున్నది. కొన్ని చిక్కులు తటస్థించినవి" అని మెల్లగా బుద్ధిసాగరుఁడనెను.

శ్రీధరుని కేమియుఁ దోఁచలేదు. అతనికి యోచనలు పెక్కులు గలుగఁజొచ్చెను. సర్వమును విసర్జించిన సన్యాసికీ వ్యవహారము లన్నియు నేలకో? శ్రీధరుఁడటునిటు పరికించి చూచెను. బుద్ధిసాగరుఁడును విలోకించెను.

"బుద్ధిసాగరా! అదిగో! ఆకసఁబడుచున్న ప్రదేశము రహస్యాలోచనమునకు మిక్కిలి మంచిది. కాన నటకుఁబోవుదమురా" అనియెను. ఇద్దఱును బోవఁదొడఁగిరి. వారిరువుర్ను నొకరితో నొకరు మాటలాడలేదు. కనులెత్తి యచ్చటి ప్రకృతి సౌందర్యము నరయలేదు. మెల్లమెల్లఁగ శ్రీధరుఁడు మ్నుందు

పోవుచుండెను. అతనిహృదయ మాతురతతో నిండి యుండెను. బుద్ధిసాగరుఁడతనిని వెంబడించెను.

ప్రస్తుతము బుద్ధిసాగరునకును, శ్రీధరునకును, గల సంబంధ మేమో తెలిసికొనవలయునని మీ హృదయము తొందర పడుచున్నదా ? ఈ యిరువురును బాల్యమునుండి మిత్రులు. సహాధ్యాయులు. ఇరువురును జాణక్యాది మహాశయులచే రచింపఁ బడిన న్యాయశాస్త్రంబులను, ధర్మశాస్త్రములను, రాజకీయ విజ్ఞాన శాస్త్రంబులను, సమముగాఁ బఠించిరి. వారిరువురకుఁ బరస్పరము స్నేహ మమితము. శ్రీధరుఁడు సన్యసించి తన సర్వమును దేశక్షేమమునకై వినియోగించు చుండెను. బుద్ధిసాగరుఁడు మంత్రియై దేశక్షేమమును బాలించుచుండెను.

అట్లు వారిరువురును గమ్యస్థానమున కరిగిరి. అంత శ్రీధరుఁడు "మిత్రమా! సత్వరముగాఁ జెప్పుము. నామనము కలవరపడుచున్నది. విజయనగర సామ్రాజ్యమునకుఁ జిక్కులు తటస్థించినవిగా?" అనెను.

బుద్ధి:-ఆ! సమీపించుచున్నవి. కాలసర్పమును బక్కక్రింద నుంచుకొని నిద్రించువానికిఁ జావు రాకుండఁగలదా?

శ్రీధ:-అవును. నీవన్నది యాదిల్ శాహాను గూర్చి కాదా? అతఁడంత పనికిఁదగినవాఁడే. అయ్యో! రామరాజా! నీ వివేకమెల్ల నేమైపోయినది?

అని నిట్టూర్పు వుచ్చెను. అత్యంతవైభవము ననుభవించి విమత నృపాలురకు భీకరంబులై జగద్విఖ్యాతి గాంచిన సామ్రాజ్యములలో విజయనగర సామ్రాజ్య మొకటి. ఉచ్చదశ యందది దక్షిణహిందూ దేశములోఁ జాలభాగమువఱకు వ్యాపించి తన యపారసాహస వంతులగు భటులచేతను, సేనాధిపులచేతను, మేధానిధులగు మంత్రి సత్తములచేతను, నిత్య విజయ విభవవిభాసురులగు రాజ మార్తాండులచేతను, విపక్షులగు యవనావనీధవుల గుండియలు బ్రద్దులు వోవఁజేసినది. తదితర హిందూనృపులకు వంద్యమై క్రాలినది.

ఆసామ్రాజ్యమెవ్వరిది ? విపక్షద్విరద మృగేంద్రులగు నా రాజులెవరు ? పాఠకులారా! ఆసామ్రాజ్యముమీది. మీ పూర్వులు, పరాక్రమ విజిత వితత విపక్షులు, దానిని స్థాపించినారు. దానిని స్థాపించిన దాంధ్రులు. పరిపాలించిన వారాంధ్రులు. ఆంధ్రులే లా సామ్రాజ్యమునకు మంత్రులై వన్నెకెక్కిరి. ఆ సామ్రాజ్యముంగూర్చి, యా ప్రభువులంగూర్చి యామంత్రులంగూర్చి, నేఁటికిని మనపెద్దలు గృహములలో వర్ణించుచుండఁగా మీరు వినలేదా ? కృష్ణరాయల శౌర్య సంపత్తిని, తిమ్మరుసు బుద్ధివైభవమును, పసిపిల్లలుగూడ నేటికిని గీర్తించుచుండుటలేదా ?

అట్టి యుత్కృష్టసామ్రాజ్య నిర్వాహకుల వంశముల జన్మించిన యో పాఠకులారా! ప్రస్తుత సామ్రాజ్యమునకుఁ

జక్రవర్తి రామరాజు. పేరునకు సదాశివరాయ లున్నను; సర్వ విషయములందును రామరాజే చక్రవర్తియై కార్యముల నిర్వహించుచుండెను. ఈ విజయనగర సామ్రాజ్యమునకు నుత్తరమున సరిహద్దుగా విజాపుర మను రాజ్యముండెను. ఆరాజ్యమునకుఁ బ్రభువులు తురుష్కులు. ప్రస్తుతపు నవాబు పేరు అలీ ఆదిల్‌శాహా. ఇతని తండ్రిపేరు ఇబ్రహీం అదిల్‌శాహా. వీరిరువురును విజయనగర సామ్రాజ్య చక్రవర్తులతో స్నేహమున మెలంగుచుండిరి.

తండ్రియగు నిబ్రహీం ఆదిల్‌శాహా చనిపోవఁగానె కొడుకు అలీ ఆదిల్‌శాహా నవాబాయెను. పిదపఁ గొలఁది కాలమునకు మన విజయనగరసామ్రాజ్య చక్రవర్తియగు రామరాజుకొడుకు గతించెను. అపు డాదిల్‌శాహా పరామర్శింప వచ్చి తన్నే ఆ చనిపోయిన కుమారునిగాఁ జూచుకొమ్మని ప్రార్థింప రామరాజందు కంగీకరించెను. నాటినుండి యాదిల్‌శాహ రామరాజును 'దండ్రీ' యని పిలుచుచుండు వాఁడు. రామరాజు భార్యయు నాదిల్‌శాహాను 'పుత్త్రికా' యని పిలుచుచుండెడిది. ఇట్లు మన విజయనగర చక్రవర్తి కపూర్వ పుత్త్రి రత్న మొకఁడు గలిగెను.

ఆ పుత్త్రిరత్నముంగూర్చియే శ్రీధరుఁడు నిట్టూర్పు విడిచి యతనిం బుత్త్రిప్రేమతోఁజూచుచు నమ్మియున్నందులకు రామరాజును నిందించినాఁడు.

బుద్ధి :-కార్యములు నూతన పక్కిం(దొక్కుచున్నవి. ఆదిల్ శాహా రాక విశేష మగుచున్నది. అతఁడు పయోముఖవిష కుంభము. గోముఖ వ్యాఘ్రము. అతని వర్తనము నుదార స్వభావుఁడగు రామరాజేమి తెలిసికొనును? తిరుమల రాయలును వేంకటాద్రియు 'యథారాజా తథాప్రజాః' అన్న సామెత ననుకరించుచున్నారు. మఱియు వారిరువురు నిపు డిచట లేరు. పాపము! నిష్కపటులగు వారిహృదయ మునకుఁ గపటియగు నాదిల్ శాహా స్వభావ మెట్లు బోధ పడఁగలదు?

శ్రీధ :-తురకలకు హిందువులన్నఁ దలనొప్పి. అట్టియెడ నిట్టి గండ్రగొడ్డలిని దెచ్చుకొని కంఠముపైఁ బెట్టుకొన్న విజయ నగరసామ్రాజ్య భవిష్యత్తు చెప్పుట సుకరముగాదు. ప్రకృతము చెప్పుము. అతఁడిపుడేమి చేయుచున్నాఁడు?

బుద్ధి:-కార్యనిర్వాహణమున నతనికీఁడు వచ్చువాఁడు మఱొకఁడు లేఁడు. అతని దూరదృష్టి, వివేచనాశక్తి, సంస్తుతి పాత్రములు! అతఁడిపుడు రాజుగారి సహాయమంత్రియగు చక్రధరుని దనవలలో వేసికొనియున్నాఁడు.|

శ్రీధరుని హృదయము కలఁగఁజొచ్చెను. అతనికన్నులు చింతనిప్పులవలెఁ బ్రకాశించుచుండెను. అతని మొగము తీక్ష్ణ భావ మండితమై చూచుటకు భయంకరముగనుండెను. అఁత డిట్లనెను.—

"ఓరీ! చక్రధరా! మహాపాతకా! తుచ్ఛ ధనముల కును, తుచ్ఛభోగములకును, ఆశపడి సుప్రసిద్ధాంధ్ర సామ్రా జ్యమును నశింపఁజేయ సమకట్టితివా? నిన్నుఁ గాకులకును, గ్రద్దలకును జిన్నిచిన్ని ఖండములుగాఁ గోసివేసినను బాపము రాదు."

బుద్ధి:-అతఁడిప్పుడు తనతోఁ గొందఱ నితరులను జేర్చుకొని—

శ్రీధ:-చక్రధరునకు ఆదిల్‌శాహా యేమిచ్చెదనని యాశపెట్టెనో?

బుద్ధి:-అర్థరాజ్యము నిచ్చెదనని యనెనఁట.

శ్రీధ:-తరువాత.

బుద్ధి:-అతఁ డితరులంగూడఁ దనలోఁ జేర్చుకొనుచున్నాఁడు. సేనాధిపులలోఁ గొంద ఱతనిపక్ష మవలంబింతురని వినికి.

శ్రీధర:-సరే! ఇపుడు వారేమి సేయుచున్నారు?

బుద్ధి:-క్రమక్రమముగా రాజునకు రాజ్యపుంబిచ్చి యెత్తించి గోల్కొండ మొదలగు తురుష్కరాజుల నోడించుటకుఁ దాముసాయపడెదమనియు, విజయనగరసామ్రాజ్యమును బెంపుసేయవచ్చుననియు, నాశలు కల్గించి యతనిని యుద్ధప్రియునిగావించియున్నారు. అతఁడు, తమ్ములునుగూడఁ గ్రమ క్రమముగా నాదిల్‌శాహా చేతిలోని కీలుబొమ్మలై నారు! రాజ్య లక్ష్మీలోలురకును, స్త్రీలోలురకును, మంచి చెడుగులు తెలియవుగదా?

శ్రీధ:-తమ్ములుగూడ నింతవివేకశూన్యులైనారా?

బుద్ధి:-ఆ తమ్ము:లాయన్నమాటలకు నడుగుదాటరు. అతఁడు క్రమక్రమముగా నన్నుఁగూడఁ గల్పుకొనవలయునని సంకల్పించుకొనినాఁడు. కాని నేనందులకు లోఁబడువాఁడను గానని యెఱిఁగి, భేదోపాయముచే నాకును రాజునకును విరోధముఁ గల్పించి, రాజ్యవిషయములందు రామరాజక్షమాతలనాథునకు నా మంత్ర మనవసరముగాఁ జేయఁ జూచుచున్నాఁడు.

శ్రీధ:-ఓరీ! తుచ్ఛుఁడా? నీవలె ధనమునకాశపడి బుద్ధిసాగరుఁడు విపత్తులంజేరుననుకొంటివా? అగుఁగాక! నీ పాపమునకుఁదగిన ఫలము నందుదురుగాక!

బుద్ధి:-పాపమునకేవృద్ధి. వారికే విజయ మగునట్లున్నది.

శ్రీధ:-ఏమి! ఇందువారునెగ్గుటరిది. తండ్రితాతల నాటనుండి మీవారు మంత్రిత్వమున విఖ్యాతిఁగాంచుచు రాజ్య సంరక్షణ మాచరించినారు. అట్టివంశమున జన్మించి యేకపటమునులేక చరించుచున్న నీయెడ రాజునకుఁ గ్రోధము గల్గింపఁగలరా? అదియునుంగాక నీయందుఁ బూర్వమునుండియు రాజునకు మక్కువగలదు.

బుద్ధి:-అది నశించుచున్నది. నాయందు రాజునకుఁ బూర్వగౌరవము లేదు. లేకపోవుఁగాక. 'నామంత్రిత్వము పోవుఁ

గాక. నాకందులకు విచారము లేశమునులేదు. కాని, సుప్రసిద్ధమై, శత్రు భీకరమై, చిరకాలమునుండి వచ్చుచున్న యీవిజయనగర సామ్రాజ్యము నాకాలమున——

అతని కన్నుల నీరు గిఱ్ఱునఁదిరిగెను. స్వరముమారెను. క్రోధవిచారపూరితమై ముఖము ప్రకాశింపఁజొచ్చెను. అతఁడింక మాటలాడలేకపోయెను.

శ్రీధ:-అయినచో నీసలహాలను రాజుగారు పూర్వమువలె నంత హెచ్చుగాఁగైకొనుచుండుటలేదు ?

బుద్ధి:-లేదు.

శ్రీధ:-ఆదిల్ శాహా మిక్కిలి సమర్థుని వలెఁ గన్పట్టుచున్నాఁడు. చేయునదిద్రోహమైనను, దూరాలోచన, కార్య నిర్వహణ చాతుర్యము కలవాఁడు.

బుద్ధి:-అవు నతఁడట్టివాఁడే. విశాల మగు సామ్రాజ్యము గలదు గదాయని మనప్రభువులు గర్వించుచున్నారు. కాని, క్రిందు మీఁదు లరయుటలేదు. చూడుఁడు ! ఆదిల్ శాహాయొక్క కార్యనిర్వహణము. ఆచాతుర్యము ! అతఁడు గోల్కొండ నవాబుతో స్నేహము గావించినాఁడు. అంతియకాక చిరకాలమునుండి యాదిల్ శాహాకును, నిజామునకు, విరోధముగలదు. అదిపోవుటకుగాను దాను నిజాము కూతురైన చాంద్ బీబీని బెండ్లాడినాఁడు ! మఱియుఁ దనచెల్లెలిని నిజాము పెద్దకుమారుఁడగు మీరిజా కొసంగెను.

శ్రీధర:-నిజమే. ఆ! ఈవిషయములనేని రామరాజు తల పోయుటలేదు గాఁబోలు.

బుద్ధి:-ఇదియెల్ల గమనించిచూడ నాకుఁ దురుష్క-రాష్ట్రముల వారెల్లఁగలిసి విజయనగరముపైకి వత్తురను నమ్మిక వొడముచున్నది.

శ్రీధర:-ఈ తంత్రములెల్ల నితఁడు కడు చమత్కృతితో నడుపుచున్నట్లు తోఁచుచున్నది. మంచిది! దినదినము నా శిష్యుల నంపి వార్తలనెల్లఁ దెప్పించుచుందును. కాని, నీవు మాత్రము మిక్కిలి జాగరూకుఁడవై మెలంగవలయును జూవిూ! వారు నీ కేమేని హానిసేయుదురని నాకు భయము వొడముచున్నది. ఆహాహా! యెంతపని జఱుగుచున్నది! ఎంతపని జఱుగుచున్నది! కానిమ్ము. వీరిపని నెల్లను విఘ్నముసేయఁజాలిన తంత్రమేదేని లేదా?

బుద్ధి:-వారు నా బొందిలోఁ బ్రాణ మున్నంత వఱకు నాకే హానియుఁ జేయఁజాలరు. విజయనగర సామ్రాజ్య రక్షణకు నా ప్రాణము వలయునేని సంతోష పూర్వకముగా నొసంగెదను. నా కంతటి భాగ్యముగూడునా?

శ్రీధ:-సరే. కర్తవ్యమేమి?

బుద్ధి:-శిష్యుల నాయాస్థలములకుఁ బంపి తెలిసికొనుట మొదటిది. రెండవ దత్యంతా వశ్యకమగు విషయము. ఆదిల్

శాహా తన కుట్రలోఁ జేరదని యెఱిఁగి విజయసింహు నెటు లైనఁ జంపఁ బ్రయత్నము సేయుచున్నట్లు పొడకట్టుచున్నది. అతఁడు నేఁడు శృంగార పురమునకుఁ బోవుచున్నాఁడు. దారిలో నతని కేయాపదయు రాకుండఁ జూడవలయును. నీ విప్పుడేపోయి యతనిం గలసికొమ్ము. తక్కిన విషయములు తర్వాత మాటలాడు కొందము.

శ్రీధ:-సరే. నేఁబోయెదను. నీవును, ఈ దారినిబొమ్ము.

బుద్ధి సాగరుఁడు తలయూచెను. శ్రీధరుఁడు నిష్క్రమించెను. బుద్ధిసాగరుఁడును ముందడుగు వైచెను. తలను పైకెత్తి ఆకసమువంక దృష్టి సారించెను. 'దేవా! విజయనగర సామ్రాజ్యమును రక్షింపుము' అని యతని పెదవు లుచ్చరించుచున్నట్లుగఁ జరించుచుండెను.

రెండవ ప్రకరణము

తారానాథుఁడు

ఆకాలమునఁ బ్రపంచమునఁ గల విశ్వవిఖ్యాతి మహా నగరములలోఁ బ్రథమస్థానముఁగాంచి, హిందూదేశ యశో వైభవ సంపత్సమార్జనమున నగ్రస్థానము వహించి, యత్య ద్భుత శిల్పకళా విశేషముచే నెసఁగు ప్రాసాద జాలముల మించి, ప్రకృతి సౌందర్య సౌభాగ్యమునకు సంపూర్ణ నికేతనమై, సకలలోక కవి పండిత సంస్తుత్యమై, అనిర్వచనీయమై, అనన్య లబ్ధ విభవమై, ఖ్యాతినందిన విజయనగర పట్టణము నొకసారి చూతము వచ్చెదరా? మీకు హుషారులేదా? కొంచెము కాలము తప్ప మతేమియు మనము వ్యయముసేయ నవసరము లేదు! ఆకసమును ముద్దు పెట్టుకొనుచు విశుభ్ర కాంతి పుంజ ములచేఁ గల ధౌతశిఖరులోయను భ్రమఁబుట్టింపఁ జాలిన యాహార్మ్యములను, ఆ ప్రాసాదములను, ఆ యుత్తమ భవన ములను, ఆ రాజమందిరములను, ఆ విద్యాశాలలను, ఆ నాటక శాలలను, జూడుఁడు! ఇట్టి వెందేని గలవా? అదిగో దూర ముననుండి పాడుచున్న యా సుందరుల మృదుమధుర కలవర ములను వినుఁడు! ఆపాడుచున్న దెవరు? అప్సరసలో? గం

ధర్వ భామినులా? మఱెవరు? నయన సుభగములై యొప్పా రుచు, సకలవిధకుసుమఫలాకీర్ణములైన యీ యుద్యాన వన ముల ప్రకృతి సౌభాగ్యమును విడిచిపెట్టుటకు మీ మనసొప్పు చున్నదా? ఆహా! అటుచూడుఁడు! సాయంతన వినోద కేళీ విహారార్థమై వచ్చి సౌధోపరిభాగముల నిటునటు తిరుగుచున్న యీ చపలాక్షుల మొగము లెంత మనోహరములుగా నున్నవి! బంగారు తేటవలె భాసిల్లుచున్న వారి మొగములపై కెళ్లు మందమారుత ప్రేరణమున ముంగురులు వ్యాపించు చున్నవో చూడుఁడు! ఇదిగో, చెటాపటీలు పట్టుకొని పికార్లు సేయుటకుఁ బోవుచున్న యీ వయసుకాండ్ర విలాసము, సౌం దర్యము, చాకచక్యము నవలోకింపుడు! అల్లదిగో, ఆ వర్తక స్థానములఁ జూడుఁడు! రత్నములు, మణులు, ముత్యములు, గుట్టలు గుట్టలు!!

"వక్రః పన్థా యదపి భవతః ప్రస్థిత :స్యోత్తరాణాం
తీరోత్సంగ ప్రణయ విముఖో మాస్మ భూరుజ్జ యిన్యాః"

నగర సామాన్యమగు నుజ్జయినికే యింతగా నుబ్బి తబ్బిబ్బయిన కాళిదా సీనగరముం జూచెనేని యేమగునో? ఎచ టఁజూచినను గీతములే! మృదు మధురగానములే! సౌందర్య మే! సౌభాగ్యమే, హర్షమే!—ఇదియేమి? స్వర్గమా? భూ లోకమా? యమలోకమా? మఱేమి? ఏమి, ఆ ప్రాసాదములు! రాచబాటలు! వీధులు! నాటకశాలలు! సంగీతశాలలు!

అట్టి యావిజయనగర సౌభాగ్యమును గనులారఁ జూడ వలయునని కాఁబోలు సుధాకరుఁడు తనకాంతులను దిరస్కరించుచున్న యాహర్మ్యములయు, రాజసౌధములయు, శిఖరములపై వ్యాపించి తన్నగరవీధులలోఁ బరిక్రమించి, యాభవనముల గవాక్ష మార్గములగుండ లోనఁ బ్రవేశించి, స్వర్గలోకము నుండి విలోకనోత్సాహియై వచ్చిన ద్రష్టయో యాయన నొప్పియు ప్పట్టణమున సంచరించుచుండెను. ఇంత ప్రణయముతో నిట్లు చరించుచున్న యాశుభ్రాంశుఁడా మహానగరము నంధకారమున ముంచివోవునా? అట్టియెడ నాచంద్రునికి సమకాలికుఁడై మఱియొక నూతనపురుషుఁ డా నగరముం బ్రవేశించెను. అతని మొగము చంద్రునివలె గుండ్రముగానుండెను. అతఁడా పట్టణమునకు వెలుపలగానున్న యొక బాటదగ్గఱఁగల యొక నరస్తీరమున నిలుచుండియుండెను. బహుశః అది యతనికి సంకేతస్థలమై యుండవచ్చును. అడఁడా రజనీ మనోహరతనుగాని యాచంద్రుని విలాసమునుగాని చూచుటలేదు. అతనికా చల్లగాలిలో షికారుచేయవలయుననియు లేదు. అతని మొగముఁ జూచిన నతఁ డతిదీర్ఘమగు నాలోచనయందున్నట్లు మనకు స్ఫురించును. అతఁడిట్లనుకొనఁ దొడఁగెను.

"ఆహా! రాజకీయ వ్యవహారములు మిక్కిలి పాపకరములు. ఛీ! ఛీ! ఇంతకంటెను బిచ్చమెత్తుకొని జీవించుట మేలుగానుండును. అయ్యో! రాజుల కొల్వులలోనుండు

వాఁడు పాపమునకు జంకఁగూడదు. కొంపలంటించుటకు జంకఁ గూడదు. ఒకరిని నాశముసేయుటకు జంకఁగూడదు. ఛీ! నేనిపు డీకార్యము నెట్లుసేయుదును ?"

"అయ్యో! సుప్రసిద్ధమగు విజయనగర సామ్రాజ్యమును నాచేతులతో నాశముసేయవలసి వచ్చుచున్నది. నే నీపని కేమని పూనుదును ? ఇదివఱకు నీ సామ్రాజ్యమునలన దక్షిణహిందూ దేశమునఁ దురకలకుఁ గాలువెట్టవలను పడినది కాదు. ఇఁక నిదిగూడఁ దక్కినహిందూ దేశమువలె వారిహింసలకు లోనుగావలసి వచ్చునుగాఁబోలు! ఛీ! కాదు. నాబోఁటి యల్పునివలన నేమగును? సర్వము కాలవశము. మనుజులవలస నేమగును? మనమేపాటివారము? సామ్రాజ్యములు పోవుటకుఁ గాని నిలుచుటకుఁగాని నావంటితుచ్ఛమానవులు కారణము గాదు. దైవముతప్ప మఱేదియు నీ పనులుసేయఁజాలదు."

"ఇట్లని శాస్త్రిములు చెప్పుచుండఁగా నేను వృథాగా నిట్లు భయపడనేల? నేనిపుడు చింతింపనేమి ప్రయోజనము? ఇదివఱకే గోల్కొండ నవాబునకు మాట యిచ్చితిని. అది తప్పిన ద్రోహము కాదా? వెనుక నూయి, ముందు గోయి. ఎట్లు కావలసియున్న నట్లగును. వృథాగా నాకు వచ్చు లాభమును బోఁగొట్టుకొన నేల ? గోల్కొండ నవాబు చెప్పినట్లు నడచుకొని రామరాజును మోసపుచ్చితినేని రాజ్యమువచ్చును. సామరేత రాజ నగుదును. అతత యదృష్టము!"

ఇంతలో నచటికొక వేత్రహస్తుఁడువచ్చి యతనిముందు నిల్చెను.

మన గోల్కొండ మంత్రి యతనివంకఁ జూచి తన్నుఁ గొంపోవ వచ్చిన వాఁడని గ్రహించెను. వేత్రహస్తుఁడు ముందు నడచుచుండెను. మన మంత్రి యతనిని వెంబడించెను.

మూఁడవ ప్రకరణము

చదరంగము ప్రారంభము

విజయనగరపట్టణమున నొకచోటి కిప్పుడు మన మరుగ వలసియున్నది. ఆ మహాసముద్రమున మనము మన గమ్యస్థానముం గనుఁగొనఁ గలమా? మనకిపుడు రాజబాటల నడువ వలసిన యగత్యములేదు. వీధులజోక్యము మనము పుచ్చుకోఁ గూడదు. మనకిపుడు గావలసినవి సందుగొందులు. ఇదిగో! యీసందులోఁ జొఱఁబడి నడువుడు. ఈసందునుండి యీసందు, ఆసందునుండి యీసందు, ఇట్లు పోవలయును. ఇవియన్నియుఁ జిన్నసందులన్న మాటయేగాని పాఁడుపడ్డవిగావు. ఇదిగో! ఇప్పుడు మనమువచ్చిన చోటుచూడుఁడు! ఇచటఁ గొంచెముపాడువడినయిండ్లు గనఁబడుచున్నవి. ఇదిపట్టణము వెలుపల. అదిగో! అచ్చట చిన్నకొండ యగుపడుచున్నది. చూచితిరా? అందు గుహ యొకటికలదు. మన మచటకిఁబోవలయును. మనమందుఁబ్రవేశించితిమేని యదిమనలనొకయుపవనమునకుఁ దీసికొనిపోవును. అందొక చిన్నబంగళా కలదు. చూడుఁడు! ఆబంగళాలో నొక తురుష్కుఁడొక కుర్చీపైఁ గూర్చుండి యున్నాఁడు.

అతని మొగము బంగారుచాయగలది. అందు రాజకళ లగుపడుచున్నవి. అతనిని మనము చూచియుండలేదుగాని యిదివఱకతనిగూర్చి పెక్కుసార్లు వినియున్నాము. అతఁడే యాదిల్ శాహా. అతఁడు మనగోల్కొండ మంత్రికొఱకెదురు సూచుచుండెను. ఇంతలో నొకభటుఁడతనిం దనవెంటఁబెట్టుకొని తీసికొనివచ్చి నవాబు నతనికిఁజూపించి పోయెను.

ఆదిల్ :- ఓహో! తారానాథులుగారూ! తమకొఱకే యెదురుచూచుచుంటిని. సమయమునకే వచ్చినారు. మీకునూఱేండ్లాయువు. మిమ్ము నల్లా రక్షించునుగాత!

తారా:- నాకన్నులు ధన్యతం గాంచినవండీ! నేఁడు సుదినము మీదర్శనభాగ్యమబ్బుటచేత.

ఆదిల్:- చిత్తము. కార్యమేమి చేసికొని వచ్చినారు? శ్రీ గోల్కొండ నవాబుగారికి క్షేమమేగదా?

తారా:- పైసంగతులు మాటలాడుకొందము. ముందీ యుత్తరము జదువుకొనుఁడు.

అని యతఁడొక యుత్తరముందీసి యాదిల్ శాహా కరమున నుంచెను. అతనికి నాతురత హెచ్చెను. తోడనే యతఁడు దీపము వెలుఁగునఁ దనలోఁ దానిట్లు చదువుకొనఁ జొచ్చెను.

మిత్రశేఖరా! మీరు వ్రాసిన యుత్తరమందినది. మీ యుద్దేశ్యమెంతయు సంస్తవనీయమై యున్నది. మీరు మహా

మ్మదీయ మతమునకై నేయుపనికి. మన రాజ్యముల వారల్లరుఁ దోడ్పడుదురని నమ్ముచున్నాఁడ. దేవుఁడుమన యల్లా తప్పకయిందు సాయముచేసి తీరును. ఏలయన నిది న్యాయమైన కార్యము. కాఫరులు రాజ్యము సేయుటకు తగువారు గారు. మనలో మనకు సరిగాఁ గుదురకుండుటచేతఁగాదా యిట్లు దేశమెల్ల హిందూరాజులు రాజ్యముల నేలుచున్నారు? ఆ విజయనగరసామ్రాజ్యముపేరు విన్న గుండెలు పగిలిపోవుచున్నవి. ఎంత సామ్రాజ్యము! ఎంతసామ్రాజ్యము! ఏమి వైభవము! అది మనకుఁ బ్రక్కలోని బల్లెము. దానివలన మనమెన్ని కష్టములను బొందుచున్నదియు దైవమునకెఱుక. నిన్నమొన్ననే నన్నుఁ బెట్టినపాట్లు మీ రెఱుఁగరా? ఇంతియేగాక గత యుద్ధములలో విజయమందిన హిందూ సైనికులు మనకును మన మతమునకును జేసిన యపకారములు............... చెప్ప శక్యముగాదు. నిజముగా మన మతమును మనము రక్షించుకొనవలసి యున్నది. అది యల్లాకుసమ్మతము. కాని మీరన్నట్లు వారిని యుద్ధములో జయింపలేము. స్నేహము నటించుచునే వంచించి విజయమందవలెను. ఆ యాంధ్రవీరుల పేర్లు తలఁపఁగనే గుండెలు ప్రక్కలగుచున్నవి! అట్టి సామ్రాజ్యముతోడను, ఆ సైనికులతోడను మనమెల్లరమును గూడఁగలిసియెదుర్కొనినను జయింపఁజాలము. ఇపుడు మీ

కడకుఁ దారానాథునంపితిని. మీరు సమయోచితముగా నేది యోపన్ని, ఇతనిని రామరాజు సేనలోఁ జేరునట్లు సేయుదురని వేఱుగాఁ జెప్పవలయునా? మీరక్కడ మిత్రభావముతోడను, పుత్త్రిభావముతోడను, ఉండి శత్రువుల గుట్టు తెలిసికొనుట మనకెంతయుఁ బ్రయోజనకారి.......................'

క్రమక్రమముగా నదియెల్ల నుజదువుకొనునప్పటి కాదిల్ శాహా మొగము షోడశకళాపరిపూర్ణమయిన చంద్రబింబము వలెఁ బ్రకాశింపఁజొచ్చెను. అతని మొగమునఁ జిఱునగవు దోచుచుండెను.

అతఁడు మిగుల జిత్తులమారి. అతనికినిశ్చయముగామత మునందు భక్తిలేకపోయినను మతావేశమును గల్గించినఁగాని తురుష్కులెల్లఱును జేరరని తంత్రముపన్నెను. మతము మిక్కిలి భయంకరమయినది. మతకక్షలచేఁ బ్రపంచమున నెన్నియో సామ్రాజ్యములు నశించినవి. అనేక లక్షలుజనులు మతయుద్ధ ములలోఁ దమ ప్రాణములను నిశ్చింతగా వదలిరి. ఈ కాల మున మనకంతగా మతపుఁబిచ్చిలేదు. కానిపూర్వమట్లుగాదు. మతమునకుఁ బ్రాణము లర్పించువారు. ఆకారణముచేతను దురుష్కులు తమ్ము పెట్టిన భాధలకుఁ దగిన ప్రతీకారము సేయవలయునని హిందువులు గతించిన రెండుమూఁడు యుద్ధ ములందుఁ గల్గిన విజయములలో మహమ్మదీయులను జాల

బాధపెట్టిరి. అందుచే నుభయపక్షములలోను గ్రోధము రాజుచుండెను.

ఆదిల్:-మఱి మీరు కొల్వులోని కెప్పుడు వచ్చెదరు?

తారా:-మీ చిత్తము వచ్చినప్పుడు.

ఇట్లు వారిరువురును గొంతసేపు మాటలాడుకొనిరి. యోచనలు పెక్కులు కావించిరి.

నాల్గవ ప్రకరణము

ఢిల్లీకిఁ బ్రయాణము

రజనీకాంతధరించిన నీలవస్త్రమువోలె నల్గడలం జీకట్లు వ్యాపింపఁదొడఁగెను. మృదుమధురావ్యక్త కలనిస్వనంబులు మీఱ విహంగములు వృక్షములనుండి శ్రవణానందముగాఁ గూయుచుండెను. రజనీసుందరి విశ్రమించు మంచముయొక్క పందిరివోలె యున నాకసము శోభిల్లుచుండెను. చుక్కలందలి పాదరసపుబుడ్లకరణిఁ బ్రకాశించుచుండెను.

అట్టియెడ విజయనగర పట్టణములో నొకచోటఁ బ్రాసాదముమీఁద నొక మానవ విగ్రహము షికారుసేయుచుండెను. అతని మొగ మతిగంభీరముగాఁ దోఁచుచుండెను. అతని వయ సరువదియేండ్లకు మించియుండును. మీసములు నెరసినవి కాని యేవో నల్లనిరంగులు వానివర్ణమును మార్చినట్లు కానవచ్చుచున్నది. అతఁడొక యుత్తమవంశీకుఁడైన రాజువలెఁ దోఁచుచుండెను. అతఁడే మనసామ్రాజ్యమునకు నాథుఁడు. చక్రవర్తి. అతఁ డేదో దీర్ఘముగ నాలోచించుకొనుచుండెను. అతఁడున్న యాభవనముననే చక్రవర్తికిఁ గల రహస్యవ్యవహా

రము లాలోచింపఁబడును. యుద్ధవిషయములు మొదలగు సంశముల నిందుఁ జర్చింతురు.

అతఁడింకను నాలోచించుకొనుచునుండెను. ఇంతలో నొక మానవవిగ్రహము రంగస్థలమునకు వచ్చెను. అతఁడు మనరామరాజునకు సలాముచేసెను. రామరాజు కను సన్న నేసి కుర్చీపైఁగూరుచుండెను. ఆ నూతన విగ్రహమును గూర్చుండెను.

రామ:-ఆదిల్ శాహా ! మఱి గోల్కొండవార్తలేవియు వచ్చుట లేదేమి?

ఆది:-చిత్తము. రాకేమండి? ఎప్పటివార్తలప్పుడే వచ్చుచున్నవి.

రామ:-విశేషము లేవేని గలవా ?

ఆది:-చిత్తము. సంతోషకరమైన వార్తలే గలవు. గోల్కొండ రాజ్యములో సంతఃకలహములు ప్రారంభమైనవి.

రామ:-ఏమి ? అంతఃకలహములా ? ఎట్లుసంభవించినవో తెలిసినదా ?

ఆది:-చిత్తము. సాంతముగాఁ జెప్పెదను. ఆ నవాబు మిక్కిలి పాపవృత్తిగలవాఁడని మీరెఱుఁగుదురుగదా ? అతనికిఁ దారానాథుఁడను మంత్రికలఁడు. ఆయన పుత్త్రిక మిక్కిలి చక్కనిది. ఆమెను దనకిమ్మని నవాబు నిర్బంధించి నానా విధముల బాధించెను.

రామ:-అవును, తారానాథుని పేరు వినియుంటిని. అతఁడు రాజకార్య నిర్వహణమున మిక్కిలి నేర్పరి యఁట. పాపము! తరువాత నతనిగతి యేమయినది?

ఆది:-అతఁడందుల కిష్టపడలేదు. దానిపై నవాబు కోపించి తారానాథుని, అతనిభార్యను బిడ్డలను, జెఱసాలలోనుంచి హింసింప నారంభించెను. పాపము! మంత్రిమాత్రమట్టిస్థితిలో నెట్లో తప్పించుకొని కార్యమును సాధింప నన్యదేశమేగి నట్లు తెలిసినది. భార్యకు బిడ్డలకుమాత్రము పాట్లు తప్పి నవికావు......ఛీ! ఇట్టిరాజులను ముక్కలుగాఁ గోసి నను బాపములేదు. రాజులే యిట్లు ప్రజలను హింసించిన నింకఁ బ్రజలకు దిక్కెవరు?

రామ:-హరహర! ఎంతపనిచేసినాఁడు! అతని కంత్యకాలము ప్రాప్తించియుండును.

రామరాజు మొగము కొంచె మెఱ్ఱవడియెను. దానిని ఆదిల్‌శాహా కనిపెట్టి, 'హిందువు లుదారస్వభావులు. పాప దూరులు. మా మహమ్మదీయు లట్టివారుకారు. ఎన్నియో విజయములుగాంచినను, ఒక్కహిందూరాజైన నిట్టి యకార్య మును జేయలేదు. ఇఁక మావారో, ఒక్కనాఁడొక్క చిన్న విజయము ప్రాప్తించిన నుబ్బి గుళ్లు గూల్చి, యూళ్లుగాల్చి, మనుజుల పచ్చిరక్తములఁ బీల్చెదరు. ధర్మమని యధర్మమని విచారింపరు' అనెను.

రామరాజేమియుఁ జెప్పలేదు. కాని, యతని మనసు మాత్ర మూరకుండలేదు. ఏమేమో యోజించుచునే యుండెను. ఆదిల్‌శాహా చెప్పిన వాక్యములను విశ్వసింపక సర్వము నసత్యమని తలపోయుచుండెనా? పుత్త్రిని మాటలను నమ్మకుండువారెవ రేనిగలరా? అతఁడొక నిట్టూర్పు విడిచెను. అతని యధరాగ్రములనుండి యీక్రింది మాటలు వెల్వడెను.

"హిందువుల కష్టము లెన్నటికిని గట్టెక్కవు. మూఁడు నాల్గు వందల వత్సరములనుండి వారు పడుచున్న కష్టములు దైవమున కెఱుక. ఎక్కడనో మీవంటి సత్స్వభావముగల రాజు తక్కఁ దక్కిన ముసల్మాను రాజులెల్ల హిందువులను— పెక్కుబాధలుపెట్టి హింసించుచున్నారు. ఇది యంతయును, ఇట్లు కావలయునని దేవుని సంకల్పమే యై యుండవలయును. కాకున్నచో నిట్లు జఱుగునా? పరాత్పరుఁడు ప్రజలకుఁ గష్టములు వచ్చువేళ నవతారములెత్తి రక్షించునని వాఁడుక. అతఁడిట్లు బాధపడుచున్న హిందువుల నుద్ధరించి ధర్మరక్షణ మేల చేయఁడో?"

ఆది:-అవును. శాంతస్వభావులగు హిందువులు మహమ్మదీయుల వలనఁ జాలఁ బాట్లువడినారు. ఆ పాపఫలమును వీరనుభవింపకతీరదు— దేవుని యవతారములు తమవంటివారే. తప్పక తమరే ధర్మరక్షణకుఁ బూనుకొనవలయును. నేను మహమ్మదీయుఁడనయినను నాకు హిందూమతమునందుఁ

ప్రీతి చాలఁగలదు. ధర్మ మెచటనుండునో యచట జయము గూడ నుండును.

రామ:-తారానాథుని మనకడకు వచ్చునట్లుచేసిన నేదేని లాభము మనకుఁగల్గునా?

ఆదిల్:-చిత్తము. మీకుఁదెలియని దేదికలదు? లాభము చాల యుండును.

రామ:-అతఁడచట మంత్రిగదా?

ఆదిల్:-కావుననే యతనికిఁ జాల సంగతులు తెలియఁగలవు. గోల్కొండ నవాబు మనకు విరోధిగదా? అతని నెట్లైని సాధింపవలయును. అందునకితఁడు మనకుఁ జాల సాయము సేయఁగలఁడని తలఁచెదను.

రామ:-అతఁడు చిరకాలము తన్ను బోషించిన రాజుగుట్టును మనకుఁ జెప్పునా?

ఆదిల్:-అతఁడుగూడ మనవలె నతనికి గర్భ శత్రువుకావున నతఁడు రహస్యములను మనకుఁ జెప్పవచ్చును.

రామ:-ఏమో! హిందువులలో నిట్టి స్వామిద్రోహు లుందురని తలఁపను.

అదేమి? ఛలోక్తియా లేక యాదిల్ శాహా తంత్రముసకల మునెఱింగెనా! ఆదిల్ శాహా గుండియలలోఁ 'గలక్కు' మనియె. అతఁడు నిర్ఘాంతపోయెను. కాని, యతనిసాహసము ధైర్యము

మాత్రము మిక్కిలి చెడ్డవి. రామరాజు ఛలోక్తిగా నప్పుడప్పుడు ప్రసంగమధ్యమున నిట్లనుచుంట నతఁడు వినియుండెను.

ప్రపంచయాత్రమిక్కిలి దుర్ఘటమైనది. జనసామాన్యమునకే ప్రపంచయాత్ర సేయవలయునన్నఁ గొన్నిగుణములు గావలయును.అందుదూరదృష్టిమిగులనగత్యము.అదిలేనివాఁడు యాత్రసరిగాఁ జేయఁజాలఁడు. మనుజుల స్వభావము లొకతీరుగానుండవు. కొందఱు తమప్రాణస్నేహితులనుగూడ నమ్మరు. మఱికొందఱు నమ్మినట్లుండియు లోపలనమ్మరు. ఇంకకొందఱు తమహృదయములు సరళములగుటచేఁ బ్రపంచమెల్ల నట్టిదియే యనిభావించి యందఱను నమ్ముదురు. సామాన్యకార్యములలో నెట్లున్నను రాజకీయ విషయములలో నమ్మిక యొకప్పుడు పెక్కు కష్టములందెచ్చుచుండును. రామరాజు, ఆదిల్ శాహాయెడల నిజముగాఁ బరిపూర్ణ విశ్వాస ముంచెనో లేదో మన కింతవఱకుఁ దెలియదు.

రామ:-పాపము! మఱియిపుడు తారానాథుని గతియేమైనది ? అతఁడేమయినాఁడు ?

ఆదిల్ శాహా కొంచెము సేపు విచారించెను. అతఁడేమి చెప్పుదునాయని యోచించెను.

ఆదిల్ :-అతఁడు దయామయుఁడగు ఢిల్లీశ్వరుఁడు తనయాపదనుదీర్పఁగలఁడని ఢిల్లీకిఁబ్రయాణమైపోవ నిశ్చయించుకొనెను.

రామ:-మఱి యతఁడు మనకడకు వచ్చునట్లు సేయుమార్గమేది?

ఆదిల్:-అతని నిదివఱకే పిలిపించి యుంటిని.

రామ:-అతఁడిపు డిచ్చట నున్నాఁడా?

ఆదిల్:-ఆ ! ఇచటనే యున్నాఁడు.

రామ:- రేపొకసారి యతనిని మనకొలువులోనికి రప్పింపుఁడు.

ఆదిల్:-చిత్తము.

ఆదిల్ శాహా మొగమునఁ దోఁపకపోయినను మనమున నాహ్లాదము హెచ్చుగాఁజొచ్చెను. చేయు ప్రయత్నము ఫలోన్ముఖమైన నెవనికి ముదముగల్గదు ? మనతారానాథుఁడిట్లు విజయనగర సామ్రాజ్యపాలనమున భాగమువహించెను. ఆదిల్ శాహా సెలవుగైకొని మెల్లగాఁ దన గృహమునకరిగెను. కాని రామరా జింకను నేదోయాలోచించుచు నే యుండెను.

ఐదవ ప్రకరణము

ఒక వీర పురుషుఁడు

కృష్ణకు నుత్తరమున విశాలమైన యొక మహారణ్యము గలదు. అది గోల్కొండ రాజ్యములోనున్నది. అది నీరంధ్ర తరుప్రకరకల్పిత గాఢాంధకారమై, భయంకరముగఁ దోఁచుచుండెను. ఎచటఁజూచినను భీకరారణ్య మృగసందోహములే కానవచ్చుచుండెను. అతిభయంకరములగు హర్యక్షముల గర్జితములును, దుర్వారపరాక్రమసమేతములగు శార్దూలముల భీకర నిస్వనంబులును, మత్తకరీంద్ర ప్రకరకృతములగు ఘీంకారములును గలిసి యావనము నలంకరించుచుండెను. ఇంకను సాయంకాలముకాలేదు. ఆభీకరారణ్యమున నొక ప్రక్క నొక బాటగలదు. ఆబాటయంత విశాలమైనదిగాక యిరుకుగా నుండెను. ఆబాట నొకబాటసారి పోవుచుండెను. అతని మొగ మత్యంత మనోహరమైనది. ప్రఫుల్లపద్మమైనను సంపూర్ణ శరచ్చంద్రుడైనను, ఆమొగమునకు సాటికాదు. ఆ మొగ మన్యదుర్లభములగు పరాక్రమ పౌరుషములను దోఁపించుచుండెను. అతనిమేను బంగారు కాదుగాని దానికిని బంగారునకును నిజముగా భేదములేదు.

అతఁడొక యుత్తమాశ్వము నధిష్ఠించియుండెను. అతని శిరమున నమూల్యమగు నొకపట్టుపాగా చుట్టఁబడియుండెను. అతని బాహువులు మిక్కిలి దీర్ఘములు. కనులు విశాలమైనవి. అతని మొగమున నేదేని యైంద్రజాలికశక్తి కలదా యేమి! లేనిచోఁ జూచువారినెల్ల నట్లాకర్షించుటేమి?

అతఁడు గుఱ్ఱమును మిక్కిలివడిగాఁగాక మందముగాఁగాక యొక్కతీరునఁ బోనిచ్చుచుండెను. అతఁడు వెనుతిరిగి చూచుటలేదు. ప్రొద్దుగ్రుంకెను. అసలే యంధకారముగానున్న యాయడవిలో నిపుడు కన్ను బొడుచుకొన్నను కానవచ్చుట లేదు. అప్పుడప్పు డాకసమున నక్షత్రములుమాత్రము చెట్ల యాకుల సందులనుండి మినుకుమినుకుమని ప్రకాశించుచుండెను. గాఢాంధకారమైనది. అతనిగమ్యస్థానమిఁకఁ జాలదూరము లేదు. అతడిపుడు తనఁగుఱ్ఱమును గొంచెము తన్నెను. అదివేగముగాఁ బర్విడుచుండెను.

అతనివెనుక, మార్గమున గుఱ్ఱపుడెక్కలచప్పుడు వినవచ్చుచుండెను. కొందఱాశ్వికులును, కొంత కాల్బలమును వచ్చుచుండెను.

వారతనిని సమీపించిరి. మనకుఁదిన్నగాఁ గనఁబడుటలేదుగాని వారికడ నాయుధములు లేకపోలేదు. వారు పెద్ద మనుష్యులవలెఁ గన్పడరు. వారిలో నొకఁడిట్లనియెను.

'ఇది మంచితరుణము. లెండు. రండు. అతనిపైఁ బడుదము.'

మఱియొకఁడు.

'కాలముపోవుచున్నది. ఆలస్యమేల? అతఁడు గస్తుస్థానమునకుఁబోవుచున్నాఁడు. ఇకవిశేషదూరము లేదు. త్వరపడుఁడు.' అనియెను.

ఇంకొకఁడు.

'కండ్లుమూసికొని మన మందఱమును మీఁదబడుదము రండు. ఆలస్యముచేసినఁ గార్యముచెడును. స్వామికార్యమును దీర్పఁజాలకపోవుదుము' అని చెప్పెను.

వేఱొకఁడు.

'ఇదిగో నేఁబోవుచున్నాను. కార్యము మీఱినతర్వాతఁ జింతిలిన నేమిప్రయోజనము? రండు' అనిపల్కెను.

మాటలకుఁ గ్రియలకును జాల నంతరమున్నది. వారతనిని బాగుగానెఱుఁగుదురు. వారిమాటలు, ఆలోచనలు, ఎలుకలన్నియుఁ గలిసి పిల్లినిజంపఁ బ్రయత్నించిన విధాననుండెను. ఒకరును ముందునకు రారైరి. క్షుధాతుర హార్యక్షమునకు లేడిపిల్లలట్లు ముందుఁబోయినవారతని ఖడ్గమునకుఁ గబళమగుదురని వారికి భయము జనించెను. ఇంతలో నతఁడీసందడి కొంతయెఱిఁగెను. గుఱ్ఱమును నాల్గుకాళ్ళ సవారికి వదలెను.

'అదిపర్వులెత్తుచున్నది. ఇఁక జాగుసేయఁదగద'ని యాభటు లెల్లరు నొకపరిగా నతనిపైఁబడిరి. వారువచ్చి తనపైఁబడుదు రని యెఱిఁగి వారినెదురుకొన నతఁడు సంసిద్ధుఁడై యుండెను. అతఁడు పొడవైన యతితీక్ష్ణమగు ఖడ్గమును ధరించియుండెను. రెండవచేతిలో డాలుండెను. అతనిమొగము కడు నాకలిగొన్న సింగపుం గొదమ మొగమువోలె భయంకరమైయుండెను. ఇంతలోఁగత్తి పోట్లువచ్చి యతనిగుఱ్ఱమునకుఁ దగిలెను. అతని గుఱ్ఱము ముందుకాళ్ళెత్తి యొక్కపెట్టున నుఱికెను. అతఁడు వెంటనే గుఱ్ఱమును వెనుకకు మఱలించెను.

ఇపుడాతని వెనుకప్రక్క సైనికులులేరు. అబ్బా! ఏమి యాలాఘవము! ఆగుఱి! ఆశక్తి! ఆనేర్పు! తనకు దెబ్బలు తగులకుండ డాలును గిరగిరఁద్రిప్పి కాపాడుకొనుచుండెను. అతని దేహమెల్ల రక్తము క్రమ్మెను. గుఱ్ఱమును వెనుకకు నడపి సైనికులను వెనుకప్రక్కకు రాకుండ గదుము చుండెను.

ఒకటి-రెండు-మూఁడు-నాలుగు-అయిదు తలలు క్రిందఁ బడెను. అతనికి భార మధికమగుచుండెను. శత్రువులు మీఁదికి వచ్చుచుండిరి. గ్రీష్మకాలమధ్యాహ్నమార్తాండుని వలె నతని మొగము భాసిల్లుచుండెను. క్రోధము హెచ్చుచుండెను. ఒకఁడు పాపమెంతసేపని పోరఁగలఁడు? ఆమధుర వదనారవిందము, ఆ కుసుమసుకుమారశరీరము, ఆ పౌరుష

మూర్తి, యచట—ఆ దుర్గమ కాంతారమున నశించిపోవునా యేమి?

దూరమునసనుండి మఱల డెక్కల చప్పుడు వినఁబడు చుండెను. సాయుధులై నల్గురు జనులు నాల్గు గుఱ్ఱములపై నెక్కి యా మహారణ్యమున మిక్కిలి వేగముగాఁ బరుగెత్తించుచు వచ్చుచుండిరి. వారిపుడు మిక్కిలి సమాపించిరి. కేక వేటుదూరమున నుండి యిట్లు వినఁబడెను. 'ఓవిజయసింహా! మేమును వచ్చుచున్నాము. భయపడకు, భయపడకు. శత్రువు లం జించి చెండాడుము'

విజయసింహుఁడు మఱల నొకపరి విజృంభించెను. మండుచున్న కార్చిచ్చువలె శత్రువులను దహించుచుండెను.

నాల్గుఖడ్గములువచ్చి నాల్గుతలల నొక్కపట్టున భూమిపైఁబడఁ గొట్టెను. మఱి నాల్గుతలలు నేలపైఁబడెను. జనము పల్చనాయెను. మిగిలిన తలలకు భయము హెచ్చాయెను. తోడనే పలాయనమునకు దిగిరి. అరనిముసము గడచినది. ఎదుర్కొనిపోర నొక మనుజుఁడుగూడ లేఁడు.వచ్చిన వారిలో నొకఁడు మనమెఱిఁగినవాఁడే. అతని మొగమువంకఁ బరీక్షించి చూడుఁడు. అతఁడు శ్రీధరుఁడు. పాపము విజయసింహునకు గాయములు చాలఁ దగిలినవి. అందొక పెద్దగాయము భుజములపైఁ దగిలెను. వేఱొకటి తొడలపైఁదగిలెను. మఱొకటి శిరమునఁ దగిలెను. అతఁడు డస్సిపోయెను. రక్త నాళముల

నుండి రక్తము చిమ్మటగొట్టములనుండివలె బయటకుఁజిమ్ముకొని పోవుచుండెను. అతని స్వరము క్షీణించెను. అతనికి మాట వచ్చుటలేదు. శ్రీధరుఁడు 'నాయనా విజయసింహా!' అనియెను.

అతఁడు పల్కలేదు. అతనికి స్మృతి తప్పిపోయినది. శ్రీధరుఁడు తనగుఱ్ఱముమీఁదనుండి దిగివచ్చి యతనింబట్టుకొని తానుగూడ నాగుఱ్ఱమెక్కెను.

కడమ మువ్వరును దారి తీయఁగా నచటికి రెండుమైళ్ళు దూరమున నున్న యొక యుటజమున కభిముఖులై వెళ్ళిరి.

ఆఱవ ప్రకరణము

ఏమియు లేదు

రమారమి రాత్రి పదునొకండు గంటలైనది. శ్రీధరుఁడు స్మృతితప్పి ప్రపంచమెఱుఁగక పడియున్న విజయసింహుని వెంటఁగొని యాయుటజముంజేరి తలుపుఁదట్టెను. లోనుండి యొకశిష్యుఁడు కన్నులు నులుముకొనుచు వచ్చి తలుపుతీసెను. రాత్రియుంచిన దీపముపోయినది. తత్క్షణమే దీపమువెల్గించిరి. విజయసింహుని దీసికొనిపోయి యొక పఱుపుపైనఁ లోపలఁ బరుండఁబెట్టిరి. అతని కింకను స్మృతి వచ్చినదికాదు. శ్రీధరుఁడు నాడిని బరీక్షించెను. అదిమిక్కిలి నీరసస్థితిలోనుండెను. సరిగా నాడుటలేదు. అతఁడు తత్క్షణమే వలసిన వస్తువులం దెప్పించి యాగాయములనెల్ల శుభ్రిపఱచి కట్టుకట్టెను. అతఁడు కనులుదెఱవలేదు గాని, ఒకసారియిటునటు కదలెను. అతనికిపుడేమియుఁ దెలియదు. ఇంతలో నతనికి జ్వరము ప్రారంభించెను. అది యింకనుహెచ్చాయెను. తుదకు మంటలు మండఁజొచ్చెను.—

పాపము! శ్రీధరునిగుండెలు నీరుగాఁజొచ్చెను. అతనికి విజయసింహునందుఁ గలప్రేమ యపారము. అతనింజూచి లో

తోనఁబొగులుచుండెను. కాని యతిధీరుఁడగుటచేతఁ బయికిఁ గన్పడనీయలేదు. తెల్లవారునంతకును, అతని శిష్యులు నతఁడు నతనింగనిపెట్టుకొని కూర్చుండిరి. అతఁడు మాటలాడలేదు. జ్వరమువడి తగ్గలేదు. భగ్గున దేహమెల్ల మండుచుండెను. ఆవడిలో నప్పు డప్పుడు కలవరించుచుండెను. కాని యతని కేమియుఁ దెలియదు. ఉదయముగడచినది. మధ్యాహ్నము గడచినది. ఈలో నొకసారి క్రిందఁ బెట్టిరి. కొంచెము కొనయూపిరి యింకను గలదు. సాయంత్రముగడచినది. అప్పటికిఁ గొంచెము కనులు విప్పిచూచెను. కాని మాటలాడలేదు. దాహమని కాఁబోలు సైఁగ సేసెను. తోడనే దాహమొసంగిరి. అతఁడు మరల యథా ప్రకారముగాఁ బండుకొనెనుగాని యప్పుడప్పుడిచ్చు మందును, ధారకమునుగూడ, లోపలకుఁ బోవుచుండెను. మఱునాఁడు ప్రాతఃకాలమాయెను. అప్పటికతనికి జ్వరముకొంచెము తగ్గెను. అతఁడు కన్నులు తెఱచి చూచునప్పటికి యెట్టయెదుట శ్రీధరుఁడుండెను. అతని కేమియుఁ దోఁచలేదు. మొగమెత్తి నలుగడలు వీక్షించెను. అతఁడిట్లనియెను 'అయ్యా! నేనిచటికెప్పు డెట్లువచ్చితిని?' శ్రీధరుని మొగమునఁ జిఱునగవుతోఁచెను. స్వాభావిక సాత్త్వికమగునతని మొగమున సంతోషతరంగములు పొర్లుచుండెనుగాని యవియన్నియు విజయసింహుని లోచన యుగ్మమును నిండింపలేదు. అట్లని యతఁడు బొత్తుగా నెఱుఁగకపోలేదు. ప్రేమానుబంధము చెడ్డది. అది దాఁగదు.

అతఁడు విజయసింహుని కరమవలంబించి చమిరెను. శిరము నవరించెను. 'నాయనా! అదియంతయుఁ దరువాతఁ జెప్పెదను. పరుండుము' అనియెను.

విజయ :-ఇపుడు నేనున్న యీస్థలము పేరేమి?

శ్రీధ :-ఇది మనగృహమేలే. నీవుబడలియున్నావు, కొంచెము సేపు విశ్రమింపుము.

అతఁ డీ మాటలనువినెను. కాని యతనికర్థముకాలేదు. అతఁడేదో యాలోచించుకొనియెను. అతఁ డాదుర్బలస్థితిలో జరిగినయంశమును జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుకొనఁజాలకపోయెను. అతఁడు మరలఁ దనచూడ్కులను యోగి మొగముపైఁ బ్రసరింపఁ జేసెను. అవి విశుభ్రకాంతులను వెదఁజల్లుచు సాత్వికభావ ప్రబోధకములై యుండెను. అతఁడట్లు స్థిమితముగాఁ గొంత సేపటివఱకుఁజూచెను. కాని మాటలాడుటకుఁగాని యోగి యాజ్ఞనుభంగము సేయుటకుగాని యతని కిష్టములేదు. ఎట్ట కేలకు మరల నిద్రించెను.

ఇట్లు దినములు గడచినవి. క్రమక్రమముగా నతని బాధ తగ్గిపోవుచుండెను. శుక్లపక్ష సుధాకరుని మాడ్కి నతని మొగము దినదినము నూతనమనోహరకాంతులచే శోభిల్లు చుండెను.

ఒకనాఁటి రాత్రి రమారమి రెండు జాములు ప్రొద్దు పోయెను. దిక్చక్రమెల్లఁ బండువెన్నెలచే నాక్రమింపఁబడి ప్రకా

శించుచుండెను. ప్రపంచమెల్ల నిశ్చలమై సాధుని హృదయము వలెఁ దోఁచుచుండెను. అప్పుడప్పుడు తెల్లవారెనని లేచి కూయుచున్న పక్షుల రొదతక్క మఱేమియు ధ్వనివినవచ్చుట లేదు. విజయ సింహుఁడా యుటజమున నొకగదిలో నిద్రించు చుండెను. మందమారుతసేవకుఁ డతనికి సమీపమునఁగల మల్లికలయు, సకల విధ పరిమళకుసుమములయు, సుగంధ మును హరించి తెచ్చి హాయిగా వీచుచుండెను. అతనికి గాయ ముల బాధ చాలవఱకు నశించినది. గాఢ నిద్రపట్టెను.

అతఁడు కన్నులు తెఱచెను. మినుకు మినుకుమను దీపపు వెల్తురున నాతఁడొక సుందరీమణిం గాంచెను. ఆమె వదనము నవవికసిత సహస్ర పత్రమువలె నిసర్గమనోహరమై యుండెను. ఆమె కనులు దీర్ఘములు. వక్రములు. చారు వినీలోత్పల మాలి కల నీనుచుండెను. ముఖమునఁ జిఱునగవు ప్రకాశించుచుండెను. ఆమెకుఁ బదునాఱేండ్లుండును. ఆమె మోహిని. చూచువారి నట్టె యాకర్షించివైచును. కాని, యామె మొగమున నప్పు డనగత్యముగాఁ జిఱునగవేల యంకురింపవలయునో? బహుశః ఆమొగ మెప్పుడు నట్లే నవ్వుచున్నట్లుండును.

అతఁ డొకసారి యా చిత్రప్రతిమవంక వీక్షించెను. మఱలఁజూచెను. కాని యా విగ్రహము గోచరము కాలేదు. ఆ విగ్రహము నతఁడిది వఱకు వీక్షించి యుండును. ఇదే మొ దటిసారి కాదు. అదియేమై యుండును? నిజముగా నతఁడు,

చూచినాఁడా? కలగాదుకదా? కలయేమైయుండును. లేని యెడల నట్టి యరణ్యమునఁగల యీయుటజమున, ఆ మునుల మధ్య, నట్టిసంపూర్ణ శరదిందుముఖి యేల యుండును? అతని మొగమువంకఁ జూడుఁడు. అది మాఱుచున్నట్లున్నది. అతఁడు కలకాదని తలఁచెనేమో? ఆగది నెల్ల మరలమరలఁ జూచెను. ఏమియుఁ గన్పడలేదు. కాని యతని హృదయమున నారాటము హెచ్చెను. ఇట్లనుకొనెను.

'ఏమి! యీ విచిత్రము! ఈపె స్వర్ణకుమారి కాదా? ఈ యర్థరాత్రికడ, భయంకరమయిన యరణ్యమును దాటి యిచ్చటికెట్లు వచ్చినది? ఆమె కెవరు సాయముచేసియుందురు? నేను నిజముగా, ఆమెను జూచితినా? కలయేమో! అబ్బా! మనమున కేమియుఁ దోఁచుటలేదు.'

నిశ్చయముగా నాతని కేమియుఁ దోఁచుచుండుటలేదు. పగ లాయాశ్రమమున నాపె నెప్పుడు నతఁడు సూచియుండ లేదు. అతఁడిప్పటికి వచ్చి రమారమి యిరువది దినములు దాటినది. 'హా! జగన్మోహినీ! హా! జగన్మోహినీ!' యని యప్పటినుండి యతఁడు పలుసార్లు నిట్టూర్పుతోఁగూడ నుచ్చరించుచు నుండెను. ఆ దినము గడచినది. మఱల రాత్రి యాయెను. ఆ చిత్రమేమో చూతమని యానాఁడు రాత్రి చాలవఱ కాతఁడు నిద్రింపలేదు. ఎంతవఱకు నిద్రనొందలేదో అంతవఱకు నేజాడయునులేదు. అది నిశ్చయముగాఁ గలయే

రైయుండును. జాగ్రదవస్థలో నెప్పుడేని మీకుఁ గలలు వచ్చినవియా? తుదకతనికి విసుగువచ్చెను. తోడనే తెల్ల దామర రేకులవలెఁ బ్రకాశించుచున్న కన్నులు మోడ్చెను. పూర్వోక్తమగు నపూర్వమనోహర విగ్రహము మరల వచ్చి యతని యెదుట నిలువఁబడియెను. ఆ ప్రదేశ మెల్ల నిశ్శబ్ద ముగా నుండెను. ఆమె యుచ్ఛ్వాస నిశ్వాసములను మెల్లగా విడచుచుండెను. విజయసింహుని యధరాగ్ర భాగమునుండి యేవియో కొన్నిమాటలు వెల్వడెను. అతఁడు కన్నులు విప్పి చూచుచున్నాఁడా? లేదు. అది నిశ్చయముగాఁ గలవరింత. కాని యాచిత్రప్రతిమవంకఁజూడుఁడు.—ఆ మొగమున నూతన మందహాసము పొడసూపెను. ఆమె యానంద పరవశ యయ్యెను. కాని, యచట నామె నిలువలేదు. ఆగది గోడ లలో దొంగద్వారములుండును. లెస్సగాఁ బరిశోధించినఁగాని యవికన్పడవు. అతఁడు కలవరించుచు లేచి చూచెను. ఏమియు లేదు.

ఏడవ ప్రకరణము

ఆమెకాశలు గల్గెను

అనాఘ్రాతంపుష్పం, కిసలయ మలూనం కరరుహై
రనావిద్ధం రత్నం, మధునవ మనాస్వాదితరసం
అఖండం పుణ్యానాంఫల మివచ తద్రూపమనఘం
నజానే భోక్తారం కమిహసము పస్థాస్యతి విధిః ?

అభిజ్ఞాన శాకుంతలము.

పాఠకుఁడా ! నీదృష్టినొకసారి యీభౌతిక ప్రపంచము పైఁబరపుము. అది సకలవస్తుసముదాయము. నానావిధతరులతాసంశోభితము. వివిధజంతుసంతానవ్యాప్తము. దృగ్గోచరము. జడము. బహువిధపరిణామఫలము. అనిర్వచనీయమై, అగమ్యమై, అపారేశ్వరప్రభావ ద్యోతకమై, కమనీయమై, ద్రష్టవ్యమై, విలాసవంతమై, ఆకృతిని నీడయుంబోలె నెల్లపుడు నెడతెగక యావిశాలవిశ్వమునెల్ల నావరించుకొని కేవల సరస హృదయైక గోచరమగు నొకనూతనప్రపంచము కలదు. అది నిత్యసంతోష సముదాయము. దుఃఖదూరము. సర్వసౌభాగ్య సౌందర్యవస్తుసారము. మనోహరము. మృదులము. శాశ్వతము. సంతోషప్రదము. అందలిపాత్రలు జంతువులుగావు. పక్షులు

గావు. మానవులుకారు! హర్షము, సౌభాగ్యము, మార్దవము, మాధుర్యము మొదలగునవి! అది సామాన్య జనాగోచరము.

అదియే మహాకవి సార్వభౌముల హృదయములకు గోచరించునట్టి నూతన ప్రపంచము. మహాకవులందలి మృదుల భావములను, మాధుర్యమును......... తేనెటీగలు తేనెను గుసుమ సముదాయములనుండికూర్చి మీాకిడునట్లు మీాహృదయములఁ గ్రుమ్మరింతురు. ఆ ప్రపంచములోని మెఱుఁగులనన్నిఁటిని సేకరించి క్రొత్తమెఱుఁగులఁజేర్చి విధాత మనోహర సృష్టిని జేయుచుండును.

ఇదిగో! ఇటుచూడుఁడు. ఆయుద్యానవనమున, ఆ మాధవీ మంటప మధ్యమున నొక సుందరీమణి కూర్చుండి యున్నది. ఆమె యాకృతి నిసర్గ మధురము. మనోహరము. సకల జగన్మనోహరము. పరిపూర్ణశిల్పచాతురీ సారము. సంప్రాప్తనవ యౌవన విభ్రమము. సర్వోత్కృష్టము—ఆమె ప్రత్యంగమును సౌందర్య ప్రపంచమునందలి ప్రతివస్తువు నధఃకరించుచుండెను. ప్రంచమునందుఁ బూర్వము, నేఁడును, సృష్టింపఁబడిన సకల విలాసవతులను దలపోసి యందందుఁ గలలోట్లను దిద్ది క్రొంగ్రొత్త మెఱుంగులనుజేర్చి సర్వసృష్టికర్తయైన యాశ్వరుఁడుచేసిన నూతన సుందర రత్నము. ఆకనుల సౌభాగ్యము నరయుఁడు! నవ వికసితములయిన నల్లకల్వల సొగసుగాని, తెల్లదమ్ముల సౌభాగ్యముగాని. సాటివచ్చునా?

అవి నిరుపమములు. తిరస్కృత హారిణీ విలోచన విలాసములు. ఆకర్ణాంతములు. అన్యదుర్లభ సకల లోక వశీకరణైక ప్రసిద్ధవినూతన విలాస సంశోభితములు. విశాలములు.మనోహరములు. చూడుము! నిష్కళంకమై నిరుపమానమై స్వాభావికచారు విలాస విశేషశోభితమై యాపె మొగమెంత హృదయంగమముగా నీదృక్పథమునలంకరించుచున్నదో! సంపూర్ణరాకా మృగాంకు నా మొగముతో సరిపోల్పవచ్చునా? నవ వికసిత హేమ సహస్రపత్రమేని యా సౌందర్యమునకు సాటివచ్చునా? మనకుఁ బక్షపాతమున కవకాశములేదు. ఆ కమలముగాని, సుధాకరుఁడుగాని, యీసుందరీమణిగాని, మనకుఁ జుట్టములుగారు. ఆ యధరమెంత రమణీయము? బింబ ఫలమా దానికి సాటి? ఉపమాలంకారము చాల ప్రియమైనదే కాని ప్రపంచము గొడువోయినదా యేమి? మన కా సౌందర్యవతి యంగములతోఁ బోల్చుటకు నొక్క వస్తువైన దొరకినది కాదేమి?

ఆ సురచిరములగు కోమల కరముల నరయుము! అవి యెంత మార్దవములుగా నున్నవి! నల్లని పట్టుకుచ్చులకంటె స్నిగ్ధములై, మనోజ్ఞములై, సాంద్రములై తోఁచుచున్న యా శిరోజములు కన్నులారఁజూడుము. సర్వలక్షణ సముపేతమై, సకలలోక సమ్మోహనమై, అన్నిటినిమించి పొడసూపుచున్న యానవమందహాసాంకురమును విలోకింపుము. వీని కన్నిటి

కేమెని యుపమానము లీసౌభాగ్యమెయు ప్రపంచముననున్న వేమో? దయచేసి చెప్పుము.

ఆమె యెవరు? ఆమె నిజముగా జగన్మోహిని-త్రిజగన్మోహిని-సకలజగన్మోహిని. ఆమెపేరును జగన్మోహిని. ఆమె శృంగార పురాధీశ్వరుని తనయ. లోకోత్తర సుగుణసౌందర్య రాశియగు విజయసింహునికిఁ జిన్ననాఁటి స్నేహితురాలు. సహాధ్యాయిని.

ఆపె యట్లు లా మాధవిమంటపమధ్యమునఁగల యొక రాతిపైఁగూర్చుండి యేదియో చింతించుచుండెను. ఆమె మొగ మాకసమువంకఁ జూచుచుండెను. కాని యాపె యాసమీపమునఁగల రసాలము నధిష్ఠించి పాడుచున్న కోకిలగీతము నాలకించుచుండలేదు. ఆలోచించుచును, ఉండలేదు.

ఆపె యీలతామంటపము నాలోకించి యిట్లనుకొనియెను. 'ఈమాధవిని మంటపమునకుఁ బ్రాకిడినది విజయసింహుఁడు. ఇతఁడీమాధవీలతకు దినదినము మిక్కిలి శ్రద్ధతో నీరు తెచ్చి పోసిపెంచినాఁడు. ఈలతయందతని కెంతయోప్రీతి.'

బాల్యమునందుఁ బిల్లలుసేయు సహవాసములు నిష్కల్మషములు. నిర్మలములు. వారికి ద్వేషము లుండవు. వారికత్యంత మగు ప్రేమానుబంధము కుదురును. ఇది జీవితాంతము వఱకు మఱవురాదు. ఆపె మరల నిట్లనుకొనియెను

'విజయసింహునిజూచి చిరకాలమైనది. ఇతఁడు నేనును స్వర్ణకుమారియుఁ గలిసి చదువుకొనునప్పుడు నిత్యము నీ యుద్యానవనములఁ బూవులుకోసి మాలికలుగాఁ జుట్టుకొనుచుండువారము. పూలచెట్లకొకరి నొకరుత్సాహమున ఖిలారి నీరుపోయుచుండు వారము. అవి సంతోష దినములు.'

దూరమునుండి యవ్యక్తస్వనములతో నందెలచప్పుడు వినవచ్చుచుండెను. కాని యామె వినలేదు. సంధ్య ప్రాచీముఖమును రక్తిమతో నలంకరించెను. ఆ నిస్వనములు సమీపించెను. ఆమె స్వర్ణకుమారి. ఆమె యిట్లనెను. 'ఈసాయంసమయమున నిచటికివచ్చితివేమి? నీవుందువని నేను సంగీతశాలకుఁ బోయివచ్చితిని.'

జగ :-ఏమియును లేదు. ఈసాయంసమయమున నీమాధవీలత క్రిందఁజల్లగానుండునని వచ్చితిని.

స్వర్ణ :-అగును. ఇది విజయసింహుఁడు—

ఆమె మొగమునఁ బరిహాసము ప్రస్ఫుటమగుచుండెను. ఆమె యంతకంటె నెక్కువ వచింపలేదు. జగన్మోహిని మోము విరళమాయెను. ఆ పెయిట్లనెను.

'అగును. నీ మాట లెప్పుడు చమత్కారదాయకముగానుండలేదు?'

స్వర్ణ :-నేను నీకు నత్యంతప్రియమగు నొకవస్తువుం జూపఁదలఁచితిని. నీకిష్టమేనా?

జగ:-ప్రియవస్తుదర్శనమున కిష్టపడనివారుందురా ?

స్వర్ణ:-నీకుఁబ్రియమైన వస్తువేది ?

జగన్మోహిని యోచించెను. ఆమెకేమియుఁ దోఁచినది కాదు. చివరకిట్లనెను.

'నీకేది ప్రియమో నాకు నదియే ప్రియము'.

స్వర్ణ:-నాకుఁ బరిహాసము మిక్కిలి ప్రియమైనది. ఇది నీకుఁ బ్రియముకాదు. ఒకరికిఁ బ్రియవస్తువు మఱి యొకరికిఁ బ్రియమగునా ?

ఆమెకుఁ బ్రత్యుత్తరము తోఁపలేదు. నిశ్చలభావము వహించి యూరకుండెను. కాని యిట్లనుకొనెను.

" ఆ ప్రియవస్తువేమై యుండును ? ఈమె మొగము తీరు చూడఁగా నాకు విజయసింహుని దర్శనమేమోయని సందేహము పొడముచున్నది. అతనిజూచి చిరకాలమైనది. మన స్సతని పునర్దర్శనమున కువ్విళులూరుచున్నది. కాని యదృష్ట విదూరనగు నాకంతటి భాగ్యమా ? "

స్వర్ణ:-ప్రియవస్తువునే చెప్పఁజాలని వారికిఁ దత్ప్రియదర్శన మెట్లగును ?

జగ:-కానిమ్ము. ఆ ప్రమేయముమాని కొంచెము సేపిచట నుందమురా !

స్వర్ణ:-ఇచటనుండుట నాకు సంతోషములేదు.

జగ :-ఎందుచేత ?

స్వర్ణ:-తత్ప్రియసందర్శనముం గూర్చి నీకు మోదము [illegible] కుండుటచేత.

ఆమె కాళలు కల్గెనుకాని నిశ్చయములేదు. స్వర్ణకుమారి ఆపెకంతకంటె నేమియుం జెప్పి నదికాదు. ఆమెమనను జోలికవతె నూగులాడం జొచ్చెను.

స్వర్ణ:-'వెళ్లుదమురా' అనియెను.

ఆమె లేచినది. సమనోరథమై కదలు చిత్తముతో స్వర్ణకుమారిని వెంబడించినది. వారిరువురు ప్రఫుల్లకుసుమ సందోహ విరాజితములగు వల్లుల మధ్యముగను, దర్శనీయములగు రసాలముల మధ్యగను మెల్ల మెల్లగ నడచి సంధ్యాసమయమగుడు నల్గడల వ్యాపించుచున్న లేజీకట్లలోం గ్రమక్రమముగా దృష్టి పథమునుండి తొలంగిపోయిరి.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము

అతని హృదయము ఝల్లుమనెను

అది, మందమారుతముచే నొడలు మఱచి, తమ్మను కదింపుచు, తమవెనుక గంతులు వైచుచు నుల్లాసవశమున దుముకుచున్న కిశోరములను సానురాగముగాఁ వెనుదిరిగి చూచుచు, దర్భాంకురములఁ గొఱకుచున్న హరిణులపైఁ దమ చూపులను ఓరవంపుగాఁ ద్రిప్పి, హరిణములు చూచుచున్నట్టి సాయంసమయము. సంజ నిష్క్రమించెను. ప్రాచీ దిగ్భాగమున నిలిచి రజనీమనోహరుఁడు విలాస సంశోభితములగు తన చూడ్కులను ప్రియాముఖమునఁ బఱపుచుండెను. రజనీముఖము పరిపూర్ణప్రభా భాసురమాయెను.

జగన్మోహినీ స్వర్ణకుమారులట్లు నడిచి తుదకొక సౌధప్రాంతముంజేరి యందుఁ బ్రవేశించిరి. స్వర్ణకుమారి యూపైనా సౌధమధ్యభాగమునకుఁ గొంపోయి విడిచి, తోడనే వెనుకకు గిఱ్ఱునఁదిరిగి నిష్క్రమించెను. అచట విజయసింహుఁడుండెను. ఆ సుందరీసుందరుల మొగము లుల్లాసవంతములై ప్రకాశింపఁజొచ్చెను. వారిరువురనోట నొకమాటయైన రాలేదు. నిశ్శబ్దముగ నుండెను. ఇరువురుం జిత్రప్రతిమల

వలెనుండిరి. అరనిముసము గడచినది. జగన్మోహిని మెల్లగా 'స్వర్ణకుమారీ! పోయితివా?' అనియెను. ప్రత్యుత్తరము రాలేదు. మఱి యామె యాపెను బిలువలేదు. ఆపె యట్లుండవలెనని తలంపలేదు.

విజయ :-జగన్మోహినీ! నీదర్శనము చిరకాలమునకు సంప్రాప్తమైనది. క్షేమమేగదా?

ఆమెయొడలు పులకరించెను. అది చిరకాలముండలేదు. కాని యామె మొగము వ్రీడావిలాసముచే నలంకరింపఁబడి నూత్నశోభచేఁ బ్రకాశించుచుండెను. సిగ్గు సుందరీమణులకొక యమూల్యాలంకరణము. యౌవనము విచిత్రమైనది. అది విలాస వతులను, విలాసవంతులను బరిపూర్ణముగా మార్చివేయును. ఆ యిరువురు బాల్యమునుండి మిత్రులు. సర్వకాలములయందు నొకరి నొకరు విడువక కలసి మెలసి యుండిరి. వారికపుడు సిగ్గులేదు.ఆభావమే వారెఱుఁగరు. వారి హృదయములు నిర్మలములు. నిష్కళంకములు. అవి యిపుడును నిష్కల్మషములేకాని యిపుడు వారిస్థితి మారినది. నవ యౌవనము వారి నలంకరించినది. ఇపుడు వారిద్దఱకును మునుపటిచొరవలేదు. అది హిందూసుందరీ సుందరులకు సహజము. ఆ యిరువురిమొగమున నించుక మందహాస మంకురించెను.

ఆపె యిట్లనెను. "అవును! బాల్య స్నేహమును మఱచి పోయితివి గాఁబోలు. విజయసింహా! యింతకాలమైనను, ఒక

సారి వచ్చిచూచి పోవుటకు నీకుఁదీరిక లేక పోయినదా!"
ఆమె మెల్లగాఁ గ్రిందికిఁజూచెను.

విజయ:-రాజసేవ మిక్కిలి దుష్కరమనుట నీవెఱుఁగవా!
ఎంతప్రయత్నించినను నాకురా వలనుపడినదిగాదు. నా
యాలస్యమునకు క్షమింపుము.

జగన్మో:-విజయసింహా! యుద్యోగ విధులనన్నిఁటిని జక్కఁగా
నిర్వర్తించుచుంటివి గదా? మానవులకుఁ దమ విధుల
నెఱవేర్చుకొనుటకంటె గర్తవ్యములేదు. అది ప్రధానము.

విజయ:-అవును. నీవన్నది సత్యమే. నా యెఱిఁగినంతవఱకు
లోటుపాటులు లేకుండ నావిధిని నెఱవేర్చుకొంటిని.

జగన్మో:-నీకుఁ దెలియని యంశములనియుఁగాదు, విధిని నెఱ
వేర్చుటయే పరమ ధర్మముగాఁ దలను దాల్చుటకు బద్ధకం
కణుఁడవు కావనియుఁగాదు. కాని యుద్యోగ వశమునఁ
బ్రమత్తులగుట మనుజులకు స్వాభావికము. నీ స్వభావమం
దుకు వ్యతిరేకము. అయినను స్నేహముచేఁ జెప్పుచుం
టిని. చిన్ననాఁటి నీ స్వదేశ రక్షణోద్దేశమును మఱవలేదు
గదా? చిన్న తనమున గ్రంథములు పఠించుకొనుచు భరత
ఖండముయొక్క దుస్థితిని గూర్చియుఁ దురుష్కుల కంటక
మగు పరిపాలనముం గూర్చియుఁ బెక్కుసారులు మనము
సవిచారముగాఁ జర్చించుకొను చుండెడివారము. అప్పుడు
నీ కనులొక్కొక్కప్పుడు సబాష్పములును, ఒక్కొక్క

ప్పుడు రక్తవర్ణ సంశోభితములు నగుచుండెడివి. అదియం తయు బాగుగా జ్ఞప్తియందున్నదా? ఆంధ్ర యావనుఁడా! మఱియు నప్పుడు 'సమయము దొరకిన నేను విజయనగర సామ్రాజ్య చక్రవర్తుల సేవచేసి యా విజయనగర చక్ర వర్తిని భరతఖండ సామ్రాజ్య పట్టభద్రుని జేయుదును' అని ప్రగల్భములు బల్కుచుండువాఁడవు. మఱియు నట్టి యుద్దేశములతోడనే శౌర్య ధైర్యనిలయుఁడవై విజయన గర సామ్రాజ్య సేవయందుఁజేరి యింతత్వరలో నింత యున్నత స్థితికి వచ్చితివి. అవి యన్నియునీకు జ్ఞప్తియందు గలవా?

ఆ వీరావతంసునిహృదయ మాహ్లాదపరిపూర్ణ మాయెను.

విజయ:-అవును. జగన్మోహినీ! నీయట్టి యుదారహృదయ రాండ్రిట్లు స్నేహితులకు వీరరసబోధనము గావించు చుండఁగా నాంధ్రసామ్రాజ్యలక్ష్మి కేమికొదువ? ఆంధ్ర వనితారత్నమా! నీశౌర్యధైర్యసముపేతమగు హృదయము సంస్తవనీయము. నీయట్టి ధీరురాండ్రగు స్త్రీరత్నములే యాంధ్రదేశమునకును భరతఖండమునకును గావలసియు న్నారు. ఇపుడు ముఖ్యముగా ఆంధ్రదేశమునందును విజయనగరసామ్రాజ్యమునం దెల్లెడలను సుందరీ సుంద రులచిత్తములు స్వదేశాభిమాన పరిపూర్ణములగుచున్నవి. అయినను, ఇంకను దగినకాలము రాలేదు, కాని, దేశము

యొక్క భావికము శుభముతో నలంకరింపఁబడఁగలదు. తురకలయొక్క దుష్కృతులే హిందువుల నిట్లు ప్రేరేపించుచున్నవి. ఏ నాఁడే సామ్రాజ్యము దుర్మార్గాచరణమునకును బ్రజాపీడనమునకును దిగునో అది యానాఁడే యంతరించునని పెద్దలు వచింతురు. అది వ్యర్థముకానేరదు. భరతఖండమున కెప్పుడేని యీయవస్థ కలుగకపోదు. నాశక్తికొలఁది నా దేశమునకు సేవఁజేసి, వలయునేని నా జననిపాదపద్మముల నీ యాంధ్ర రక్తముతోఁగడిగి వీరస్వర్గమును నిశ్చింతగా నందెదను.

అతని కనులయందు శాంతభావము స్ఫురించుటలేదు. అవి రక్తవర్ణములై యుండెను.

జగన్మో :-వీరకుమారా! దుడుకుతనము నీకుఁ జిన్నప్పటినుండి యుఁగూడనలవాటే. నీయాకృతి యిపుడు భయంకరముగా నున్నది; నీప్రస్తుతస్థితి యెట్లున్నదో చూతమని యంటిని. ఇంత మాత్రమునకే యిట్లు రౌద్రమూర్తివి గావలెనా?

ఆ యమృత సారములయిన వాక్కులచే నతనికోపాగ్ని కొంచెము చల్లారెను.

విజయ :-జగన్మోహినీ! అదియేమో నాకుఁదెలియదుగాని భరతఖండ ప్రస్తుతస్థితిని జూడఁగనే, ఈదేశ దుర్దశం దలపోయఁగనే స్వాభావికముగా, అప్రయత్నముగా, ఒక

శక్తి నాయొడలున నాపాదమస్తకము వ్యాపించి నన్ను గదల్చివైచును. అపుడు నాకేమియుఁ దెలియదు.

జగన్మో:-'స్వదేశవేష భాషాభిమానాస్సంతో రసప్రలుబ్ధధియః' అని మనము నన్నయభట్టీయమునఁ జదివియుండలేదా? స్వదేశాభిమానమెప్పుడు నుత్తమ మానవులకు స్వాభావికమే. కాని విజయసింహా! అన్నప్పుడెల్ల నట్లు స్వదేశాభిమాన ప్రేరితుఁడవై క్రిందుమీఁదులు తెలియక వర్తించితివేని చెడుగులు పెక్కులు సంభవించును సుమీ. కొన్నియెడలఁ దానిని గొంచెము గోప్యము సేయవలసియుండును.

విజయ:-అవును! దీర్ఘదృష్టిగల నీ నుడువులెంతయు వర్ణనీయములు. అన్నప్పుడెల్ల నట్లుండుట గొన్నియెడల హాని కాగలదు. ఇది యనుభవ పూర్వకముగఁ దెలిసికొని కొంచెముకొంచె మా స్వభావమును దగ్గించుకొనుచున్నాను. నీ విపుడు చేసిన యుపదేశము నెప్పటికి మఱువఁజాలను.

జగన్మో:-నీవు మిక్కిలి దయతోడఁ బెంచిన కురంగశాబకమును మఱచితివా?

స్త్రీలకు స్వాభావికముగఁ బురుషులకంటె విలాసములందును, వేడుకలందును బ్రీతి హెచ్చు. అందుచేతనే వారు బొమ్మలాట మొదలగు నాటలు విశేషించి యాడుచుందురు.

విజయ:-అవును. దానిని నాప్రాణ పదముగాఁ బెంచితిని. అది యిపుడేమైనది? పెద్దదయినదా? దానికేమయిన పిల్లలా?

జగన్మో:-అవును. అది చాలఁ బెద్దదైనది. దానికిపుడు రెండు పిల్లలు.

విజయ:-సంతోషముగా నున్నది.*మాధవీ మంటపమట్లే నిల్చి యున్నదా?

జగన్మో:-అవునట్లే యున్నది.

విజయ:-రసాలములు కాపునకు వచ్చినవని తలఁచెదను.

జగన్మో:-ఆఁ! వచ్చినవి—

కాని యింతలో నాపె భావమునకేదియో తట్టెను. తోడనే యాపె కొంచెము నొచ్చుకొని యిట్లనెను. "ఇపుడు నేనును స్వర్ణకుమారియుఁ గలిసి వచ్చుచుండఁగా నామె నాతో మీకు సమరమున దెబ్బలుతగిలినవని మాత్రము సూచించినది. అంతకంటె నప్పుడేమియుఁ జెప్పినదికాదు. అది వార్తిగా నయమైనదా?" విజయసింహుఁ డాజగన్మోహినికి సర్వమును వినిపించెను. వెన్నుపై మానుచున్న గాయము నతఁడు చూపించెను. ఆపె మఱి వినలేకపోయెను. కనలేకపోయెను. ఆమె హృదయమున దడజనించెను. అభినవ వికసితేందీవర పత్రముల నధఃకరించుచున్న యాకనుంగవయందు నీరు గిఱ్ఱునఁ దిరిగెను. అది ప్రవాహరూపమువహించెను. అది యాపెకు గోచరముకాలేదు. కాని యా బాష్పజాలము లామె కనులను గప్పివేసెను. అంతనవి యచటనుండి మౌక్తికజాలములవలెఁ గ్రిందఁబడఁజొచ్చెను. దానిని మనవిజయ సింహుఁడు కనిపెట్టెను. అతనిహృదయము

నీరాయెను. అతని కేమియుఁ దెలియలేదు. అతఁడేమి సేయను బ్రయత్నింపలేదు. కాని,యప్రయత్నముగాఁ జేతిరుమాలుతోఁ గూడినయాతనిమంజులహస్త మాజగన్మోహినికనులకు దుడవ నారంభించెను. రెండవ హస్త మా సౌభాగ్యశాలినియొక్క కేశపాశమునఁబడి కాలజలదమువలెఁ బ్రకాశించుచున్న యా కేశపత్తమున మెఱపుఁ దీవియవలెఁ బ్రకాశింపఁజొచ్చెను. అతని హృదయము ఝల్లు మనియెను. అతనికి నిముసమువఱకు స్మృతిలేదు. అది యుభయత్రనష్టేయుండెను. ఆమె మాటలాడు టకుఁ బ్రయత్నించెను. కాని మాటరాలేదు. ఎట్టకేల కిట్లని యెను.

'విజయసింహా! నిజముగా నన్ను స్వప్నకుమారి మోసముచేసినది. ఆపె తగినంతకారణములేక యిట్లుసేయదు. దైవము కరుణారసమునుజిల్కి మిమ్మును మరణావస్థనుండి బ్రదికించినాఁడు. ఆపె మునియాశ్రమమునకు వచ్చుట యెఱుఁ గుదునుగాని, యీసంగతి దెలిసిన——' ఆపెదృష్టికి మరల నవ రోధము గల్గినది. మఱి యామె మాట్లాడ లేకపోయెను. విజయ సింహుండంతయుఁ జూచెను.

విజయ :-జగన్మోహినీ! చెప్పకుండుటే మేలయినది. అప్పుడు నీకుదెలిసిన మనభవిష్యత్తిట్లుండి యుండదు.

ఆపె మఱిమాటాడలేదు.

అతఁడిట్లనియెను.

చిరకాలమునకు లభ్యమైన యాదర్శవ సౌఖ్యమేని నాల్గు నాళ్ళవఱకు లభించునదికాదు. రేపుదయమె రాజకార్య నియోగ మొం డత్యావశ్యకమయినది నెఱవేర్పఁ బోవలసి యున్నది.'

ఇంతలో స్వర్ణకుమారివచ్చి యచట నిలిచెను. ఆపె యిట్లనెను. 'రేపుమాత్రమేని యుండిన మాకుఁ గొంత సంతస ముగానుండును. దయచేసి రేపుండుఁడు.'

విజయ :-అది రాజకార్యము. రాజకార్యము లవశ్యకరణీయ ములు. ఇందు స్వార్థపరుఁడనై నేనుందునేని రాజద్రోహ మును దన్మూలమున మాతృదేశ ద్రోహమును జేసిన వాఁడ నగుదును.

జగ :-అవును. విజయసింహా! నీవన్నట్లు రాజకార్యమునకు మే మడ్డుపెట్టుట ధర్మముకాదు. నీవిధిని నీవుపోయి నిర్వహింప వలసియున్నది. కాని సాధ్యమైనంత త్వరలో నీవ్యవహార విషయముల కేమియు హానిరాకుండునట్లు వచ్చి మాచి పో వలయునని కోరుచున్నాను.

అత 'డట్లే' అనియెను. అతని కనులొకపరి స్వర్ణ కుమారిపైకిఁ దిరిగెను. అతఁడిట్లనెను.

స్వర్ణకుమారీ! నీవు పర్ణశాలయందు వేనుగాయములు తగిలి పరుండియున్నప్పు డొకటి రెండుసార్లు కనఁబడితివి.

కాని మాటలాడఁ బ్రయత్నించుచుండఁగనే అంతలో నంత ర్ధానమగుచుండుదానవు. నాతోనపుడేల మాటలాడినదానవు కావు ?"

స్వర్ణ:-అవును. కనపడిన మాటనిశ్చయమే. యోగిసత్తముండును, బితృతుల్యుండును విశేషించి మనలఁ బ్రేమించుచు మనక్షేమమునేకోరువాఁడును నగు శ్రీధరుఁడు నీకు దెబ్బలు తగిలిన తెల్లవారు ఝామున నన్నుబిలిపించి యావద్వృత్తాంతమును నాకు నెఱిఁగించెను. అపుడుశిష్యులెల్లరునానావిధములగు రాజకార్యముల మీఁదను, శత్రువులుసేయు కుట్రలఁ దెలిసికొనుటకును, బంపఁబడియుండుటచే నెవరునులేరు. అందుచే నేను నీసేవకు నిశ్చయించితిని ! కాని శ్రీధరులవారి యాజ్ఞానుసారము నేను నీకుఁగన్పడలేదు. ఆపత్సమయములో నీకు సేవసేయుభాగ్యము నాయీచేతులకుఁ గల్గినందులకు సంతసించుచున్నాను.

జగన్మోహిని యంతయు నాలకించెను.ప్రాణ సఖియగు నాపె యుక్తికిని, జమత్కృతికిని మెచ్చెను.తలయూడించెను.తనలో నేమో అనుకొనెను.: ఆపె యొకవేళ నా మహామహుని కట్టి యా పత్సమయమున సేవసేయు భాగ్యము తనకుఁ గల్గినందులకుఁ జంతించెనా యేమి ?

విజయ:-స్వర్ణకుమారీ ! నీ ఋణమును దీర్చుకోఁజాలను.

స్వర్ణ:-అది మీాకృపారసము. అంతపని నేనేమియుఁ జేసియుండలేదు. ఆబాల్యమైత్రి నెసంగు నే నీపాటిసేయుట నాకు విధి

కాదా? దానికేమిగాని రేపే నీవు పోవుచున్నందులకు మాకుచింత గల్గుచున్నది. అయినను జేయునదిలేదు. కాని జగన్మోహినిని మాత్రము మఱువకుఁడు. నన్నుగూడ మన సులో నొకమూల నుంచుకొనుఁడు. అదియే మీరు మాకు చేయు నుపకారము. అందులకిది గుర్తుగా మీ కడనుండుఁ గాక!'

అని యూపె చిత్ర ఫలకము నా వీరవరాళి కరతలమున నుంచెను. అది యత్యంత స్వాభావికముగఁ జిత్రింపఁబడెను. అందుజగన్మోహిని స్వర్ణ కుమారసమేతయైయుండెను. అతఁడు తన దృష్టిని మఱల్చుకొన లేకపోయెను. ఎట్టకేలకు 'సుహృద్రత్నములారా! మీ ప్రేమకుఁ జాల సంతసించితిని. ఇదిగో, యీయుంగరమును గైకొని నన్నెప్పుడును మఱవకుందురు గాత' అని జగన్మోహినిచ్రేల దానిం దొడగెను.

తొమ్మిదవ ప్రకరణము

రాజద్రోహి యెవరు?

విశాలమై సువర్ణ మయకుడ్యజాల తేజస్సమాకర్షిత సకల మానవలోకమై యత్యద్భుత శిల్పకళా సౌభాగ్య భాసురమై నానావిధ రత్ననికర నిర్మిత వివిధ చిత్రప్రతిమా లంకృతమై రాజిల్లు విజయనగర రాట్సభామందిరము, సకల సామంత నృపాల సేవితమై నృత్యకళాకోవిద సంశోభితమై సకల లోకస్తుత్య విద్వత్కవి భాసురమై వందిమాగధ సమేతమై సకల దేశ సమాగత రాజప్రతినిధి యుక్తమై, హృదయరంజకముగా నొప్పారుచుండెను. అందు మధ్యభాగమున రత్నఖచిత కనక సింహాసనము నధిష్ఠించి రామరాజ చక్రవర్తి ప్రకాశించుచుండెను. అతని కనులు కెందామరలవలెఁ బ్రకాశించుచుండెను. ఆ మొగము తీరు కన్గొన్న యచటి సామంత నృపాలురకును, భటులకును, పండితులకును, గాయకులకును, ఇంత యేల! ఎల్లరకును గుండెలు పగులుచుండెను. మధ్యాహ్న మార్తాండునిచందమున నతని మోము తీక్ష్ణకాంతులు గ్రక్కుచుండెను. ఒక్కొక్కఁడు తన కేమి మూడునోయని భయపడఁ జొచ్చెను. నిరంకుశ ప్రభువుల పరి పాలనము

పాలితులకు నిత్య భీతిదాయకముగదా? సభయెల్ల నిశ్శబ్దముగ నుండెను. అంత రామరాజు సక్రోధుండై యిట్లనెను.

'విశ్వ విఖ్యాతమై శత్రు భీకరమగు నీ విజయనగర సామ్రాజ్యమును బాలించు నధికారులలో రాజద్రోహులున్నారన్న సంగతి విన్నప్పటినుండియు నా యొడలు కంపమెత్తుచున్నది. నాపని కృష్ణసర్పమును ప్రేమతోఁ జేరఁదీసికొన్న విధాన నున్నది.'

పెక్కురు పెక్కువిధముల నాలోచించిరి. కాని యెవరికేమియుఁ దోఁపలేదు. రాజద్రోహి యెవరైనది యెవరికి బోధపడినదికాదుగాని, యచటివారిలోఁ జాలమంది తురుష్కుఁడౌటచేతనో, లేక యతనివర్తనము మంచిదికాదనియో గాని, యాదిల్షాహా నుద్దేశించి, యాపిడుగతనిపైఁబడునేమో యని భావించిరి. మఱికొందఱు మఱికొన్ని విధముల నాలోచించిరి. కాని యెవరు నిశ్చితార్థ మిదియని నిర్ణయింపఁ గల్గినవారు లేకుండిరి. ఆదిల్ శాహా అప్పుడచటనుండెను. కాని యతఁడేమియు నెఱుఁగనివాఁడువోలె నాశ్చర్య మభినయించుచుఁ గూర్చుండెను. బుద్ధిసాగరుఁడు దూరదృష్టిగలవాఁడు. అతఁడిట్లు తలంపసాగెను.

'బహుశః ఆదిల్షాహాయు, చక్రధరుఁడును నాపైఁ బన్నిన తంత్రములా యేమి? లేనిచో నేనింతవఱకు వారుసేయు కుట్రల్లం

గూర్చి రాజున కేమియుఁ జెప్పలేదు. అది యెట్లు వెల్లడి యగును? అందులకుఁ గారణము కనంబడకున్నది. ఇంతకు నకారణముగా నా కేమోగాని భయ మేర్పడుచున్నది.'

బుద్ధిసాగరునిపై నీపిడుగు పడునని యచటి పౌరులలో నొకఁడేని కలలోనేని యనుకొనలేదు. వారతనిని దమ తండ్రులను బ్రేమించినట్లు ప్రేమించిరి.

అంత నొకదీర్ఘకాయుఁడగు పురుషుఁడు లేచి నిలువఁ బడెను. అతనిముఖము గంభీరముగానుండెను. అతఁడీవిధ ముగాఁ బలుకఁజొచ్చెను. "శ్రీ చక్రవర్తిగారి యుప్పునుదినుచున్న మనకెల్లరకు శ్రీవారియందు పితృభావమును రాజ భక్తియును నుండుట ధర్మము. శ్రీ చక్రవర్తిగారి సేవకులు నిన్నమొన్నటిదాఁక నట్లేయుండిరి. కాని కొంతకాలము నుండియుఁ గొందఱు పెద్దమనుష్యులు రాజద్వేషులై పనిసేయు చున్నట్లు కన్పట్టుచున్నది. వారు భటులకు దొంగవేషములు వేయించి శత్రురాజులతోఁ గడుజాగ్రత్తగా నుత్తరప్రత్యుత్తర ముల జఱుపుచున్నారు. ఇది కొంతకాలము క్రిందట నేను నా గూఢచారుల మూలముగాఁ దెలిసికొంటిని. మొట్టమొదట నేనామాటలను విశ్వసింపలేదు. కాని క్రమక్రమముగా నమ్మవల సినవాఁడనైతిని. నాకట్టినిశ్చయమును గల్గించుటకుఁ దగిన కొన్ని కాగితములు దొరకినవి. ఇదిగో నిన్న సాయంత్ర మిట్టిది

మరలనొకటి దొరకినది. దీనిని విన్నచో మీకు సత్యము బోధపడగలదు."

అతఁడు రహస్యవార్తాసంగ్రహ శాఖాధికారి. అతఁడా యుత్తరమును జేతఁదీసికొని మెల్లగా రామరాజు కడకు సమీపించి యతని హస్తమున నుంచెను. అది శ్రీ చక్రవర్తి గైకొని సమీపమున నున్న పండితునొకని జదువ సన్న చేసెను. అతఁడదిగైకొని, ఇట్లుచదివెను.

"శ్రీ రాజమాన్య రాజపూజితులయిన శ్రీ మహామంత్రులవారి పాదపద్మములకు:—

శ్రీగోల్కొండ నవాబు వ్రాయు విన్నపము లేమనఁగా:—

అయ్యా! 'కొండంత దేవునకుఁ గొండంత పూజచేయఁగలమా?' అనునట్లు మీరు మాకుఁజేయు నుపకృతికిఁ దగిన ప్రత్యుపకారముం జేయఁజాలక పోయినను మాయుడుతభక్తినేని చూపఁజాలకపోము.

మీరు మాయందు ననుగ్రహముంచి, మీరాజ్యమున నెప్పుడు జరుగు సంగతు లప్పుడు తెలియఁజేయఁ గోరుచున్నాను. నేనిక్కడఁ గ్రమముగా నాదుర్గములను బాగుచేయించుకొనుచున్నాను. మీరు కొంతకాలమునుండి యుత్తరములు సరిగా వ్రాయించుటలేదు. కారణము దురూహ్యముగా నున్నది. విజయనగర సామ్రాజ్యసైనిక సంఖ్య యెంత

యుండునో సరిగా నాకంతుచిక్కుటలేదు. పెక్కుమంది పెక్కు విధములగాఁ జెప్పుచున్నారు. మీ రా విషయమును గొం చెము జాగ్రత్తతోఁగన్గొని వ్రాయింతురని నమ్ముచున్నాను. నేను నాసైన్యములోనికిఁ గ్రొత్త సైన్యముం జేర్చుకొను చున్నాను. కాని విజయనగర సామ్రాజ్య సైనికులతో మా సైనికులు పోరాడలేరు. వారు పరాక్రమైకధనులు. అందుచే మాకు మిక్కిలి భయముగానున్నది. ఆదిల్‌శాహాకును రాజు నకును భేదముగల్గించు నుపాయముఁ జూడుఁడు. మాతురకలలో మాకే కలియకుండ నున్నప్పుడు మీరు మాకుఁజేయు సాహా య్యము విలువ చెప్పఁదీరదు. మాకుఁ బ్రతినిమేషము విజయ నగర సైన్యమెప్పుడు వచ్చిపడునోయని భయమే. నిద్రలేదు. ఎప్పటి సంగతు లప్పుడు ముందు తెలుపవలెనని వేడుటకన్న నేమియు విశేషములేదు.

చిత్తగింపుఁడు."

అచటి సభాస్తారుల కెల్లరకు నేమియుఁ దోఁచలేదు. ఆశ్చర్యభావ మగ్నులైరి. కొందఱకు భయము పొడమెను. అందఱును రోషావేశులు కాఁజొచ్చిరి. ఆ దురాత్ముని,ఆ పాపా త్ముని, ఆ మాతృద్రోహిని, ఆ దేశద్రోహిని, ఆ రాజద్రోహిని, ఖండఖండములుగాఁ జేయవలయుననిరి. విజయనగర సామ్రాజ్య సర్వకార్య ధూర్వహులగు మంత్రులలో నట్టి ద్రోహులున్నా రన్నమాట కొందఱకు విశ్వసనీయముగాఁ దోఁచినదికాదు.

కాని, యట్టి వాఁడున్నచో నతని శిక్షింపవలయుననుటయందు మాత్ర మందఱు నేకీభావము వహించిరి. కాని యా ద్రోహియే బయల్పడలేదు. కొందఱు చక్రధరుఁడు కావచ్చు నను కొనిరి. మఱికొందఱు మఱియొకఁడనిరి. కాని వారిలో జాల మంది భావములు మాత్రము బుద్ధి సాగరుఁడట్లు చేసియుండునని యూహింపలేదు. పౌరులకు బుద్ధిసాగరుఁడు తండ్రివంటి వాఁడు. వారతనియందు మిక్కిలి విశ్వాసముగల వారగుటకు, అతఁడు వారికిఁజేయు మేళ్ళే కారణములు. ఆతఁడు వారినంతగాఁ బ్రేమించెను. కాని యతనికి నున్నతోద్యోగములయందున్న వారిలోమాత్రముచాలమందివిరోధులుకలరు. అతఁడున్యాయైక పక్షపాతి. లంచములు పట్టుటగాని యొకరి సలహాలు విని తగని వారి కున్నతోద్యోగముల నిచ్చుటగాని, యతని కెంతమాత్రమును గిట్టదు. ఇది వారికిఁ గష్టదాయకము. రాజులకుఁ 'దావలచినది రంభ, తామునిగినదిగంగ' యనుట స్వభావము. వారికి మంచి చెడ్డలు వివేచించు జ్ఞానము మొత్తముమీఁద మిక్కిలి తక్కువగానుండును. స్తోత్రపాఠకుల పాఠములకుబ్బి తబ్బిబ్బగు చుందురు.

ఆదిల్శాహాను జేరఁదీసినదాది పెక్కుసార్లు బుద్ధిసాగరుఁ డదిమంచిదికాదని యేకాంతముగాఁ జెప్పెను. అతనిని త్రికరణఁ శుద్ధిగా నమ్మిన రామరాజున కిది కష్టముకాఁజొచ్చెను. ఒకటి రెండు సార్లతని ప్రత్యక్ష కోపమునకుఁగూడ నితఁడు గుఱి

యగుట సంభవించెను. ఆత్మదేశ రక్షణైక చిత్తుఁడును, విధి నిర్వహణైక దృష్టియు నగు బుద్ధిసాగరుఁడు దానిని లెక్కపెట్ట లేదు. కాని తన మాటనే యనుసరించి యదియే సత్యమని యనకుండుట రామరాజునకుఁ గష్టముగా నుండుచువచ్చెను. అది యితఁడు కనిపెట్టకపోలేదు. కాని న్యాయమార్గమును వీడుట తని కిష్టములేదు. ఇట్టి చిక్కులు కొన్ని యితరములగు నాంత రంగిక కార్యములలోఁగూడ సంభవించెను. అందును మన బుద్ధిసాగరుఁడు మనస్సాక్షికి దూరముగ వర్తించియుండలేదు. సభయంతయుఁ దుపానుచే క్షోభింపఁచేయఁబడిన మహాసము ద్రమువలె నుండెను. రామరాజు ముఖమున రోషానలజ్వా లలు మండఁజొచ్చెను. అతఁడు లేచి స్వయముగాఁ దన చేత నున్న యుత్తరము నిట్లు చదువఁదొడఁగెను.

"మహారాజాధి రాజులును, అనేక బిరుదావళీవిరాజితులు నగు, శ్రీ గోల్కొండ నవాబుగారి సన్నిధికి.

శ్రీ విజయనగర సామ్రాజ్యమంత్రి బుద్ధి సాగరుఁడు, అనే కాశీర్వచనములు:—

మీకు మాసైన్య సంబంధములగు ముఖ్యాంశముల నన్నింటిని జాగ్రత్తచేసి పంపుటకు నింకను గొంతకాల మోర్వ వలసియున్నది. కొన్ని సిద్ధమైనవి. మఱి కొన్ని సిద్ధము కానున్నవి. బహుశః మీకుఁ ద్వరలోనే పంపఁగలనని నమ్ము చున్నాను. రాజ్యాంగవిషయములలో నిచటజా౹౹ రహస్యము

లున్నవి. అవి యన్నియు మఱి యొక యుత్తరము ద్వారా శే పంపెదను. నేఁడు పంపఁజాలనందులకుఁ జాల చింతిల్లు చున్నాఁడను. ఇప్పుడు నాస్థితి యిచటఁ బూర్వమువలె లేదు. పూర్వ మీ రాజ్యమునకు నేను నిరాఘాట చక్రవర్తిని. ఇప్పుడు నాతంత్రములు నిరాఘాటముగా సాగుచుండుటలేదు. అందు వలన గొన్ని చిక్కులు సంభవించుచున్నవి. అయినను మించి నదిలేదు. నేను మీరు కోరిన సర్వమును మీకుఁ గూర్పఁ గలను. కొంచెము కాలవ్యవధిమాత్రము కోరుచున్నాను. చిత్తగింపుఁడు. బుద్ధిసాగరుఁడు."

అతఁ డట్లుత్తరమును సాంతముగాఁ జదివి క్రిందనున్న దస్కతును, అందఱఁజూడఁగోరెను. 'బుద్ధిసాగరుఁడు' అను దస్కతందు స్పష్టముగాఁ గనంబడుచుండెను. బుద్ధిసాగరుఁడు తలవంచుకొనెను. అతని కేమియుఁ దెలియలేదు. ఇట్లు తల పోసెను.

'నేననుకొన్నంతయు నైనది. అగుఁగాక! నాచేవ్రాలు వీరికెట్లు లభించినది? ఇది సృష్టించియుందురా? పెక్కుచిక్కు లతోనుండు నాచేవ్రాలును సృష్టించిన వా రేది చేయఁజాలరు? ఇంతకును విధి విధాన మిట్లున్నది. ఇంక నే నీబ్రదు కేల బ్రదుక వలెను?' అతనికన్నుల నీరుగమ్మెను.లోపలఁ గోపాగ్ని తీవ్రము గా మండుచుండెను. అతఁడు వంచిన తలను మఱి యెత్త లేదు. కాని పౌరులలోఁ జాలమంది కది కష్టముగనుండెను. అందుఁ